TPLA125B116

శ్రీరామచంద్రమూర్తి

ప్రణేత :

జనమంచి సీతారామస్వామి,

సహోపాధ్యాయుఁడు, మ్యునిసిపల్ హైస్కూల్,

అనకాపల్లి.

ప్రకాశకులు :

తెలికిచర్ల వేంకటసుబ్బారావు,

రాజమహేంద్రవరము.

1924

2

All Rights Reserved by the Publisher.

First Edition	**500**	...	**1920**
Second Edition	**3000**	...	**1924**

Printed by
Mr. K. N. Murty,
at the Vanijya Press, Bezwada.

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే నమః.

పీఠిక

దేహాత్మవాదులు మనదేశమునం దంతగా లేరు. బుద్ధిబలశరీరబల ధనబలగర్వాతిరేకముచేతనో, యౌవనోన్మాదముచేతనో, యొకప్పు డెవరేని యనాత్మవాదముచేసినను పెద్దకష్టములు తటస్థించినప్పుడు, భయార్తులై, వారు పూర్వము లేదన్న పరమాత్మనే శరణుచొచ్చి బహువిధములఁ బ్రార్థించుచుండుట లోకవిదితము.

పరమాత్మను సేవించి భవబాధావిముక్తినందుటకుఁ గర్మ భక్తి జ్ఞానము లను మూడుమార్గము లున్నవని మనపెద్దలు చెప్పినారు. ఈకాలములో నందు భక్తి యుత్తమమార్గమని వారే సెలవిచ్చినారు.

ధర్మములు చెడి, నీతి యడుగంటి, పరమార్థచింత తగ్గి, యింద్రియ సుఖవాంఛలు హెచ్చి, సంఘ ముచితస్థితిఁ బాసి తాఱుమాఱై, మార్చుటకు మనుష్యబలము చాలనప్పుడు, ఆ యపారకరుణామయమైన దుర్విజ్ఞేయతత్త్వమే, పరమభక్తుల ప్రార్థన లాలించి, మనకోసము మనుష్యశరీరమును గ్రహించి, దుష్టశిక్షణ, శిష్టరక్షణములు గావించి, పునస్సద్ధర్మసంస్థాపనము చేసి, దేశము తిన్నఁబఱుచునని మనపవిత్రగ్రంథములు పలుకుచున్నవి.

అట్టి ఆజన్మశుద్ధులే, నిత్యముక్తులే, నిర్మలకల్యాణచారిత్రులే, శ్రీరామకృష్ణాద్యవతారపురుషులు. జీసస్క్రైస్టును అట్టివాఁడే!

అట్లైన శరీరకలుషములు సచ్చిదానందమూర్తి నంటి చెఱపవా యందురేమో! చెఱపవు.

దీపము లాంతరులోఁ బెట్టినప్పుడు దీపకాంతి చెడునా? లాంతరు యొక్క యద్దములకుఁ దత్పూర్వ్యముచేని శోభనిచ్చునా?

పీఠిక

తండ్రి కంఠాశ్లేష మపేక్షించి పైమాన్పులతోఁ దత్తఱపడి యత్తలపడుచు గిజగిజ కొట్టుకొనుచున్న చిన్నిశిశువునుజూచి, జాలిపడి క్రిందికి వంగి చదికిలఁబడి మెడయిచ్చి, యాశిశువు కంఠమునుగాఁగిలించుకొని యుప్పొంగుచుండఁగాఁ, దాను నుప్పొంగి చిట్టిచేతులను బట్టికొని చెక్కుల ముద్దులిడు జనకుఁడు, న్యూనత్వమును జెందినవాఁడా? అపారప్రేమపయోరాశి యగు పుత్రవత్సలుఁడా?

లాంతరద్దములకు దీపమెట్లో, యవతారపురుషశరీరములకా యఖండ సచ్చిదానంద జ్యోతి యట్లు. అత్యంతప్రేమాన్వితుఁడై యానతాంగుఁడైన తండ్రి బిడ్డనికెట్లో, భక్తపురుషులకు భక్తవత్సలుఁడైన భగవంతుఁ డట్లు.

ఆతండ్రియే శ్రీరామచంద్రమూర్తియై లోకోద్ధరణార్థ మవతరించినాఁడు. ఎట్టిధీరోదాత్తుఁడు! ఎట్టిపితృవాక్యపరిపాలనాపరుఁడు! ఎట్టిసౌభ్రాత్రనిధి! ఎట్టిశాంతమూర్తి! ఎట్టిపరోపకారతత్పరుఁడు! ఎట్టిమహారాజాధిరాజు! ఎట్టివిమతదుర్గర్వపరిహారపటిష్ఠుఁడు! ఎట్టిరణశూరుఁడు! ఎట్టిశరణాగతవత్సలుఁడు! ఎట్టికరుణామయుఁడు! ఎట్టిస్వసుఖపరిత్యాగి! "నాయనా! నీకొఱకే యిన్నిసంవత్సరములు పురోహితుఁడనై రఘువంశము నాశ్రయించుకొని కనుపెట్టుకొని కనుపెట్టుకొని యున్నా"నని జనవశాలమందు శ్రీవసిష్ఠమహర్షిపలికిన భక్తలోచనచకోరపార్వణచంద్రుఁడు.

అట్టి శ్రీరామచంద్రమూర్తిపావనకథను—ఉత్తరరామాయణములోని ప్రధానవిషయమును— హృద్యమగు గద్యకావ్యముగా జనమంచి సీతారామస్వామిగారు వ్రాసినారు.

ఆయనను నేనెఱుఁగుదును. మంచిబుద్ధిశాలి. భక్తియుక్తచిత్తుఁడు. ఇదివఱకే 'ప్రహ్లాదచరిత్ర' 'భీష్మమహిమ' యనుభక్తమహాత్ముల చరిత్రములు రెండు వ్రాసి బాలురకుఁ బరిచితుఁడై యున్నవాఁడు.

ఈగ్రంథము శైలి చక్కఁగా నున్నది. భాష నిర్దోషముగను, నాతికఠినముగను, లలితముగను నున్నది. మంచిమంచిపూవులనుండి తెచ్చి మధుకోశము లోఁబెట్టిన మధురమధురసబిందువులవలె, మకుటములుగాను, మధ్యస్థములు

పీఠిక

లందును జేర్చినపద్యములు, శ్లోకములు, సరసములుగను సందర్భోచితములు గను గాన్పించుచున్నవి. కవిశ్రేష్ఠుఁడగు కంకంటి పాపరాజుగారు మున్నగు వారిపద్యరత్నములు వ్రాయుచుఁ, దత్తద్భావములు పునరుక్తిగా వచనము లోఁగూడ గ్రంథకర్తగారు వ్రాసిరి. అట్లుచేయుట, పద్యముల కింకను నలవాటుపడని బాలకుల యుపయోగముకొఱకే యని తలఁచెదను.

కరుణరసప్రధానమైన కథగానఁ గంటఁ దడిపెట్టుకొనకుండఁ జదువ లేనిభాగములు పెక్కులున్నవి. అందు సీతాలక్ష్మణసంభాషణ మొక్కటి. గ్రంథకర్తవాక్యరచనానైపుణ్యము, రసోత్పాదనశక్తియు నందు బాగుగా గాన్పించుచున్నవి.

పరదేశప్రసిద్ధపురుషుల ప్రశంసకంటె భరతవర్షములోని మహాను భావుల నీతిప్రధానములైన సచ్చరిత్రములు దేశాభిమానమును, దైవభక్తిని బ్రజ్వలింపఁజేసి, నడతలను సవరించి, మనబాలుర కెక్కువమేలు చేయునని నాయభిప్రాయము.

శ్రీరామచంద్రచారిత్రమును శ్రీరామపాదారవిందభక్తులగు శ్రీరావు రామయాఁబబహదరుగారి కంకితమిచ్చుట బంగారమునకుఁ బరిమళమును గూర్చినట్లున్నది.

రసపుష్టియు భాషాశుద్ధియుఁ గల యిట్టిపుస్తకములు పాఠశాలలలోఁ బఠనీయగ్రంథములుగాఁ బెట్టి, విద్యాశాఖాధికారు లిట్టిగ్రంథకర్తలను బ్రోత్సాహపఱిచినచో నాంధ్రబాలురకు శ్రేయోదాయకులగుదురు.

విద్యార్థుల కుపయుక్తములగు నిట్టిపుస్తకము లింకను వ్రాసి, గ్రంథకర్తగారు వారికృతజ్ఞత కింకను మిక్కిలి పాత్రులగుదురుగాక!

సీతారామస్వామిగారి కా శ్రీసీతారామస్వామి దీర్ఘాయురారోగ్యములనిచ్చి యైహికాముష్మికానందములు ప్రసాదించునుగాక!

పిఠాపురము,
15-12-1920

—కూచి నరసింహము.

ఓం

విజ్ఞప్తి

శ్రీ కంకంటి పాపరాజమహాకవిచే రచియింపఁబడిన ఉత్తరరామాయణము చదివినప్పుడు నేనింతింతనరాని సంతసమునొంది యందలికథను —శ్రీరామచంద్రమూర్తి గుణవర్ణనమునకు సంబంధించినంతవఱకు— వచన కావ్యముగ వ్రాయ నిశ్చయించుకొంటిని. పరమేశ్వరానుగ్రహవిశేషమున నేఁటికి సఫలమనోరథుండనైతిని గాన నామహానుభావునకుఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకముగ, హృదయపూర్వకముగ, వినయపూర్వకముగ వందనసహస్రంబు లర్పించుచున్నాఁడను.

గుణసముద్రుఁడైన రామభద్రు పవిత్రచరిత్రఁ దృప్తికరముగ వర్ణింప నలవిగాకపోయినను, ఆజగదేకకీర్తనీయునిగూర్చి యెంతమాత్ర మెట్లువ్రాసినను కొంతధన్యత సిద్ధించుననునాశ నామనంబునం దుదయింపకపోలేదు.

అందఱు వాల్మీకి, భవభూతి, జయదేవుఁడు, త్యాగయ్య, పాపరాజు మొదలగు రామమహత్త్వవర్ణనప్రవీణులు కాలేరుగాని, గుహునివలెనో, శబరిరీతినో, యుడుతకరణినో తమభక్తి వెల్లడించుకొనవచ్చును గదా!

ముఖ్యముగాఁ బాపరాజప్రణీతగ్రంథము ననుసరించి యీపొత్తము వ్రాసితిని. అందలి పద్యరాజములును, వాక్యరత్నము లిందు ధారాళముగా నుపయోగింపఁబడినవి. కాని దోషములున్న నావనియు, గుణము లన్నియు నాతనివనియుఁ జనము లూహింతురుగాక! —(చివరపుటనున్న తప్పొప్పులపట్టిక చూడఁదగు.)

విజ్ఞప్తి

ఈపుస్తకమునకు దయాపూర్వకముగఁ బీఠిక వ్రాసియిచ్చిన బ్రహ్మశ్రీ కూచి నరసింహముగారికి—సంస్కృతాంధ్రహూణభాషావిశారదులై, శమదమాదిసద్గుణసంపన్నులై, నిరంతరరామపాదారవిందసేవానందపూర్ణులై, గౌరాంగచరిత్రాదిసద్గ్రంథకర్తలై ప్రఖ్యాతికెక్కిన కూచి నరసింహముగారికి—నానమస్కారములు. నా కేమనుష్యునిగుఱించియైనఁ బ్రస్తావము చేయవలసివచ్చినపుడు భూషణవాక్యములే గాని దూషణవాక్యము లాడలేనిసత్స్వభావులుగాన, నలవాటుప్రకారము నన్నుఁగూడఁ బొగడిరి. అంతియకాని, నేను ప్రశంసార్హుఁడను గాను. అట్లైనచో, వారిచేఁ బీఠిక వ్రాయింపనేలయని ప్రశ్నింతురేమో? నరసింహముగారికి రాముఁడన్నఁ బ్రాణమగుటయే ప్రధానకారణమని మనవిచేయుచున్నాను.

ఇది కోలంక వీరవరఁ యొస్టేట్ల జమీందారిణియైన శ్రీరాజా రావు రామయ్యమ్మారావు బహద్దరుగారి కంకితము చేయఁబడినది. ("అంకితము" అను శీర్షికక్రిందిపద్యములు చూడుఁడు).

నాదేశసేవాగ్రంథమాలాసమర్పణోద్యమమున నేవిధముననైనఁ బ్రోత్సాహముఁ గలిగించుచున్న వారి కందఱకు వందనములు.

గీ. తలఁపఁగూడని తలఁపులఁ దలఁపనీక
ఆడఁగూడని మాటల నాడనీక
చేయఁగూడని పనులను జేయనీక
భక్తిమీఱఁగ నిన్గొల్చు భాగ్యమొసఁగి
పరమకరుణను నన్నుఁ గాపాడుమెపుడు
సకలహృద్వర్తి! శ్రీరామచంద్రమూర్తి!

పిఠాపురము,
15-12-1920.

—జనమంచి సీతారామస్వామి.

అంకితము

సీ. రామాయణాది సద్గ్రంథపఠనమందుఁ
గాలంబుఁ గడపు సుశీలవనుచు
నమరభూజము భంగి నఖిలార్థికోటిఁ గృ
తార్థులఁ జేయు పుణ్యవతివనుచు
స్వర్గస్థుఁడైనట్టి పతిని దైవంబుగ
సతతంబు మదిఁ గొల్చు సాధ్వివనుచుఁ
దల్లులమఱపించు తల్లివీవనునట్లు
ప్రజలను బోషించు రాజ్ఞివనుచుఁ

తే. దెలిసి, కడు సంభ్రమాశ్చర్యములను బొంది
యెవరు నీకీడుగారని యెంచినాఁడఁ
గాన, నంకిత మొనరింతు దీని నీకు
రావురామాంబ! దివ్యగుణావలంబ!

గీ. లక్ష్మినరసాపురి వసించు లక్ష్మి వనఁగ
బద్మనాయక సత్కులాభరణమనఁగ
బ్రజలు సేసిన పుణ్యంపుఁ బంటవనఁగ
రాజ్యపాలన మొనరించు రాణివౌట
సంతతంబును శ్రీరామచంద్రమూర్తి
నీకు గతిగాఁగ సత్కార్యనిరతి నెగడి
యెల్లయైశ్వర్యములఁ గాంచి యొసఁగుమమ్మ
రావురామాంబ! దివ్యగుణావలంబ!

శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులు.

8B

ఓం

శ్రీరామచంద్రమూర్తి

మొదటి ప్రకరణము

"చ. తరణికులేశ నానుడులఁ దప్పులుఁగల్గిన నీదునామస
ద్విరచితమైనకావ్యము పవిత్రముగాదె వియన్నదీజలం
బరుగుచు వంకయైన మలినాకృతిఁబాఱినఁ దన్మహత్త్వముం
దరమె గణింప నెవ్వరికి దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ!"

చిరకాలము పతి నెడఁబాసియుండుటచే దుఃఖసముద్రమున మునిఁగియుండి కృశించుచున్న సాధ్వికి భర్తృసందర్శన మెంతయానందకరమో వర్ణింప నెవరితరము? అట్లే పదునాలుగేండ్లు రామముఖారవిందముఁ గానక "యెప్పుడుచూతుమో" యని యువ్విళ్లూరుచు, నిద్రలోసైతము "రామా, రామా" యని పలవరించుచు, "రాముఁడు కొలఁదిదినములలోవచ్చు" ననువార్త చెవిసోఁకినంతనె కొంతయూఱటఁజెందుచు, "ఇంకను రాలేదే" యని మరల వగచుచు, క్షణమొకయుగముగాఁ గడపు నయోధ్యాపురవాసులకు రామసందర్శనమైనప్పుడు కలిగినసంతోషము వర్ణనాతీతమని వేఱె చెప్పవలయునా?

తండ్రిమాట నిలువఁబెట్టుటకై యడవులకేగి పడరాని బాధలుపడిన శ్రీరామచంద్రమూర్తి—సుగ్రీవాంజనేయాది కపివీరులకుఁ దనచెలిమియను భాగ్యము ననుగ్రహించిన శ్రీరాచంద్రమూర్తి—గర్వభంగముగావించి వారిధికి వారధిగట్టిన శ్రీరామచంద్రమూర్తి—పాపులకుఁ గాపురమైన లంకాపురములోఁ బ్రవేశించి లోకకంటకులైన రావణాద్యసురులను సంహరించిన శ్రీరామచంద్రమూర్తి—తన్నెడఁబాసినదిమొదలు నిద్రాహారములులేక ప్రాణావశిష్టయైయున్న సీతాభామామణిని జెఱనుండి విడిపించి తోడ్కొనివచ్చిన శ్రీరామచంద్రమూర్తి—పగవానితమ్ముఁడైనను సన్మార్గవర్తియై తన్ను నమ్మి సేవించిన విభీషణునకు లంకారాజ్యము దయచేసిన శ్రీరామచంద్రమూర్తి—సకలసద్గుణమూర్తియైన శ్రీరామచంద్రమూర్తి విచ్చేయుటచేఁ బ్రజలందఱు బ్రహ్మానందపరవశులైరి.

"సీ. పూనినసత్కార్యమును బూర్తిసేయఁగా
నపుడుగల్గెడునట్టి హర్షమొకటి
మహనీయుఁడొక్కఁడు మందిరమ్మునుజేరి
నపుడుగల్గెడునట్టి హర్షమొకటి
చాలకాలముమీఁద సఖునిఁజూడఁగఁగల్గి
నపుడుగల్గెడునట్టి హర్షమొకటి
కలుగక, కలుగక, కడకుఁ బుత్రుఁడుగల్గి
నపుడుగల్గెడునట్టి హర్షమొకటి
గీ. చెప్పశక్యంబుగాదని చెప్పుచుంద్రు
గాని, నినుఁగన్న సమయానఁ గలుగునట్టి

హర్షమున కెద్దిసాటి? సర్వర్షివినుత !
సకలకల్యాణగుణధన్య ! సర్వమాన్య!"

సాకేతపురమంతయుఁ జిత్రాతిచిత్రరీతుల శృంగారింపఁబడి భూలోకవైకుంఠమోయన్నట్లొప్పుచుండెను. మంగళవాద్యములు మనోహరముగ మ్రోఁగుచు రామమహత్త్వము దశదిశలఁ జాటుచుండెను. ఆబాలగోపాలము రాజసౌధము చుట్టుఁ జేరి రామసంకీర్తన మొనరించుచుండిరి. ఇసుకరాలకుండ స్త్రీపురుషాదిజనము మూఁగి పట్టాభిషేకమహోత్సవమును గన్నులారఁ గాంచుటకుఁ గుతూహలపడుచుండిరి. కొలువుకూటము వివిధవిధముల నలంకరింపఁబడి దగద్ధగాయమానమై విరాజిల్లుచుండెను. అందఱు "నెప్పుడెప్పు" డనియుండిరి. అంతలో ననుకొనినశుభముహూర్తము సంప్రాప్తమైనది. మన్మథమన్మథుఁడైన శ్రీరామమూర్తి సీతాసమేతుఁడై సభాస్థానమునకు విచ్చేసి భద్రాసనాసీనుఁడయ్యెను. ఇఁక నదిగో చూడుఁడు మనరాముని పట్టాభిషేకమెట్లు జరుగుచున్నదో!

"సీ॥ కనఁగల్గె నేఁటికైనను రామునను చుంగా
సల్యాదిజనము లుత్సాహమొంద
"రామ! నీకీర్తి యాచంద్రతారమగుగాత"
మని వసిష్ఠుఁడు దీవనలొసంగఁ
దమరుసేసినసుధర్మములు నేఁడుఫలించె
నని పౌరు లుత్సవమున మెలంగ

సకలదేశాధినాయకులు కానుకలిచ్చి
యలికకీలితహస్తులై భజింప

తే. భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్న పవనతనయ
భానుజాంగద జాంబవత్ప్రముఖధన్యు
లుచితమగు నూడిగములు సేయుచును గొలువ
రాముఁ డప్పుడు పట్టాభిరాముఁడయ్యె."

రెండవప్రకరణము

"మ. రవివంశంబునఁబుట్టి, శంకరుధనుర్భంగంబుగావించి, దా
నవసంహారము చేసి, నిర్జరులనానందంబునం దేల్చి, భూ
రి విభూతిం జెలువొంది భక్తులను ధాత్రిం బ్రోచు శ్రీరామమూ
ర్తివి నేనెంతటివాఁడ నీమహిమ వర్ణింపంగ సీతాపతీ!"

సామ్రాజ్యలక్ష్మిం జేకొనిన రఘుకులతిలకుంగని ప్రశంసచేయు తలంపుతో నగస్త్యకణ్వకౌశికాదిమహామునులు నలుదిక్కులనుండి విచ్చేసిరి. రామభూనాథుఁడు వారలనందఱ నుచితరీతి సత్కరించి, కుశలంబరసి, మృదుమధురవాక్యముల నిట్లు ప్రస్తుతించెను. "మునీంద్రులారా! మహనీయులారా! భవదాగమనమువలన మాగృహంబు పావనంబయ్యె. నేను ధన్యుఁడనైతిని. మీమహత్వంబుఁ గొనియాడ నేనెంతవాఁడ! ఒక్కొక్కమహర్షి చేసినపని పరమాశ్చర్యకరమై యోగప్రభావమును వేనోళ్ళఁ జాటితీరుననుట నిశ్చయముగదా.

"సీ. ఊరుభాగమున భూభార మిమ్మునిదాల్చె
బ్రహ్మయష్టినె యత్తపస్విపూనె
నల త్రిమూర్తులఁ బుత్త్రులుగ నియ్యతిగాంచె
నలిగి వారల నమ్మహర్షి తన్నె
భువనసృష్టికి మాఱుపుట్టించె నిమ్మౌని
ఘూని యంతనమ్రింగె భువనరాశి
దనయోగమహిమ నిత్తపసి క్రోధుజయించె
నడఁగ నుగ్రత నుగ్రు నతఁడుగెలిచె

తే. యోగమహిమంబులను మెచ్చ రొకరినొకరు
యోగమన్నను నవ్వుచునుందు రెపుడు
వింటి మీచర్యలెద మెచ్చుకొంటి; నిత్య
హర్షులను మిమ్ముఁగంటి మహర్షులార!"

ఆపలుకు లాకర్ణించి తాపసోత్తము లమందానందమునొంది, "రామచంద్రప్రభూ! మీరు రాజ్యభారధౌరేయులై యుండఁగా మాకుఁ గుశలమేయని వేఱె యడుగనేల? సాధుహింసకుఁడును, పరాంగనాసక్తుఁడును, దుర్మదాంధుఁడు నైనదశకంఠుని బరిమార్చి లోకోపకారమునరించిన మహనీయులు మీరు. ఇంక మాతపంబుల కేవిఘ్నములు సంభవింపఁగలవు? మేమేమో మహాప్రజ్ఞావంతులమైనట్లు పొగడిరే. అది కేవలమతిశయోక్తిగాదా? మీప్రభావముముందు మాదెంత!

"సీ. మునులపాలిటివాఁడవనుట కాదినినీవు
సవరించు యజ్ఞరక్షణమెసాక్షి

యతిపావనుఁడవౌట కల యహల్యాదోష
రాశి ద్రోచిన పాదరజమె సాక్షి
భువనాధికుఁడవౌట కవిరతోద్ధతి శూలి
విలుఁ దళించిన బాహుబలమె సాక్షి
యఘటనప్రఘటనోద్యముఁడవౌటకు ఱాలు
నీటిపైఁ దేలించు నేర్పె సాక్షి
తే. యఖిలజీవేశ్వరుఁడవైన యందులకును
వనచరులచేతఁ దగువనుల్ గొనుటె సాక్షి
యిట్టి నీకేమి దీవింప నీప్రతాప
మీయశముఁ గల్గెననుమాట కేమి సాక్షి?'

సీ. ఖలశిక్షసాధురక్షయు నొనర్పనె కదా
గురునాజ్ఞ వసి నీవు దిరుగుటెల్లఁ
బగతుఖండింప నెపంబు గల్గనె కదా
సతినొంటియిడి వేఁట సనుటయెల్లఁ
గాందిశీకులఁ బ్రోచు కరుణఁ జూపనె గదా
భానునందనునిఁ జేపట్టుటెల్ల
నేకాంతభక్తుఁడౌ టెఱిఁగియేలనె కదా
హనుమచే నుంగరం బనుపుటెల్ల
తే. గణన సేయక దశకంఠుఁ దృణముగాఁ ద
లంచియె కదా విభీషణు లంకకబ్ధి
కట్టకయె మున్న పట్టంబుగట్టుటెల్ల
రవిసహస్రమహస్సాంద్ర! రామచంద్ర!"

అని బహుప్రకారముల శ్రీరామమహిమ మనసార వర్ణించి వర్ణించి, రావణచరిత్రంగూర్చియు నాంజనేయజననప్రభావాదులం గూర్చియు శ్రవణానందకరముగ నొకింతతడవు ప్రస్తావించిరి. రామరాజేంద్రుఁడు సంతోషభరితాంతఃకరణుఁడై యామునిచంద్రులకు దండప్రణామము లాచరించి "మీరు నాయందు దయగలవారై, నేనొనర్చుయజ్ఞములకుఁ దప్పక రావలయు" నని సవినయముగఁ గోరెను.

శా. వీనుల్ సౌఖ్యముఁ జెందె మీవచనముల్ విన్నందమర్ మిమ్ముస
న్మానంబొప్పఁగఁ జూచి లోచనములానందించె. యుష్మత్పదా
ధీనుల్ సత్కృపఁ జూడుఁడంచని సభక్తిన్ మ్రొక్కఁ దీవించి యా
మౌనుల్ వీడ్కొనిపోయిరంత రఘురామస్వామి హృష్టాత్ముఁడై.

ఉ॥ వారిగుణించి కొంతవడి వర్ణనసేయుచునుండి విప్రులం,
బౌరుల, నిష్టబాంధవుల, భానుకుమారవిభీషణాదులం,
గూరిమిమిత్రమ్ములన్, సఖులఁ, గొల్చినభృత్యుల సాదరాంచితో
దారమృదూక్తులంబనిచి తానును లోపలికేగె నయ్యెడన్.

కొంచెము ధనమున్నను, కొంచెమధికారమబ్బినను, కొంచెము విద్యకలిగినను సామాన్యముగా మానవులు గర్వాంధులై తమంతవారు లేరని నిక్కి నీలుగుదురుగదా. కాని యఖండైశ్వర్యయుక్తుఁడును, సకలరాజాధిరాజును, సర్వవిద్యాధురీణుఁడు నగు శ్రీరామచంద్రమూర్తి యెంత వినయసంపన్నుఁడో, యెంతశాంతవంతుఁడో, యెంతనిగర్వచూడామణియో, యెంత వివేకశాలియో గ్రహించితిరా, చదువరులారా!

మూడవప్రకరణము

"సీ. చోరవై వారాశిదూటి చోరనిఁజీరి
మీఱుచారువిహార మేలుకొనుము
మేటితాఁబేటిబూమెలఁ పూని మంథాన
శైలమెత్తినధీర మేలుకొనుము
ఘోణివై పంభృతక్షోణివై రిపుయుద్ధ
కేళిఁగూల్చినశూర మేలుకొనుము
భక్తుమాటలఁబట్టి బలుకంబమునఁబుట్టి
మెఱసిననరసింహ మేలుకొనుము

తే. లీలవటువృత్తిఁగనుధన్య మేలుకొనుము
మేదినీశ ప్రమర్దన మేలుకొనుము
శూలికోదండఖండన మేలుకొనుము
నీలనీలాంబుదశ్యామ మేలుకొనుము."

అని వందిమాగధులు తన్నుఁ గీర్తించుచుండ, రామరాజశిఖామణి ప్రతిదినము సూర్యోదయముకంటె ముందు మేలుకాంచి కాలోచితకృత్యము లొనరించి, యర్హరీతిభూషణాంబరాదుల ధరించి, కొలువుకూటంబునఁ బేరోలగంబుండి, రాజధర్మము లన్నియు యథావిధి నిర్వర్తించుచుండెడివాఁడు. నృపులు, మంత్రులు, కవులు, కవులు, పండితులు, నియోగులు, భృత్యులు మొదలగువారందఱు రామచంద్రునివంటి రాజశేఖరునిఁ గొల్చుభాగ్య మబ్బినందులకు సంతోషమున నుప్పొంగుచుండిరి.

"క. తండ్రిక్రియ రామచంద్రుఁడు
తండ్రులమఱపించి ప్రజలఁ దా రక్షింపన్
దండ్రుల నందఱు మఱచిరి
తండ్రిగదా రామచంద్ర ధరణిపుఁడనుచున్."

రామభద్రుఁడు సర్వజననయనాభిరాముఁడయ్యె. రామస్వామి యఖిలహృదయసింహాసనాసీనుఁడయ్యె. రామరాజ్యము దిగంతవిశ్రాంతకీర్తిమంతమయ్యె. రామచరిత్రము నిఖిలకర్ణోత్సవదాయియయ్యె. రామనామము సకలజిహ్వాగ్రవర్తియయ్యె. దేశమంతయు శ్రీరామమయమయ్యె. ఒక్కమా టామహానుభావుని దర్శించిన భూపాలు రాశ్చర్యానందనిమగ్నులై నిజనగరంబులకుఁ బోవలయునన్నమాటయే లేక రామపదసేవారతులైరి. పౌరులును దమతమ గృహకృత్యంబులఁ బాటింపక నిత్యము రామసందర్శనాయత్తచిత్తులైరి.

శా. ఆరామక్షితినేత చెల్మి, వినయం బౌదార్య మైశ్వర్యముం
దారుణ్యంబును జెల్వుమెచ్చినృపులాత్మప్రాజ్యసామ్రాజ్యర
క్షారంభంబులఁ మాని, దర్శనవిధాయత్తాత్ములైయుండి గ
ప్పౌరుల్, జానపదాదులొండొకపనుల్ పాటింపరెప్పట్టునన్.

క. ధ్యానములమాత్రమునఁ బర
మానందమొసఁగు బ్రహ్మమాకారముతోఁ
గానంబడెనన్, జూచిన
మానవు లానందవార్ధిమగ్నులుగారే.

ఇట్లు కతిపయదినము లేగినవి. పట్టాభిషేకమునకు వచ్చిన జనకాదిరాజపుంగవు లింకను స్వస్థానంబులకుఁ బోవలయునన్న చింత లేకుండిరి. ఒకనాఁడు శ్రీరామమహారాజు జనకనృపాలుఁ జూచి "మామగారూ! మీరు ప్రజలనందఱను గన్నతండ్రిపోలికఁ బాలింతురుగాన మీజనకనామము సార్థకమయ్యె. నేను శత్రుసంహారమొనరించి సీతఁగూడి సౌఖ్యాబ్ధిఁదేలుభాగ్యమొందినది మీయనుగ్రహముచేతనేగదా! మామగారనుటయేగాని మీకును మాతండ్రియైన దశరథమహారాజుగారికిని భేదమేమియును లేదు.

చ. జనకుని కైవడిం బ్రజల సంతతముం దయఁజూచి ప్రోవఁగా
జనకసమాఖ్య మీ కలరె; శాత్రవశిక్షయొనర్చి సీతతో
ననుపమసౌఖ్యమేఁ గనినదంతయు మీకృపఁగాదె? మామగా
రనుటయెగాని మాదశరథావనిభర్తకు మీకు భేదమే.

అట్టి మీ రెన్నిదినంబు లిక్కడనున్నను మాకు శుభమేయగునని నేను వేఱె పలుకనక్కరలేదుగదా. కాని, మీరు దయతో మమ్ముఁ జూడవచ్చి పెక్కుదినములగుటచే మీరాజ్యములోని ప్రజలు మిమ్ముఁ జూడవలయునని యెంతగా నువ్విళ్లూరుచున్నారో! చనువుచేనిట్లు మనవిచేయుచున్నందున క్షమింపుఁడు. మీరు మీనగరంబున కేగినను మాయందు మీకున్న కటాక్షముమాత్రము వీడవలదుసుండీ" యని భక్తివినయములొప్పారఁ బలికి, దివ్యమణిమయభూషలొసఁగెను. మిథిలాధినాథుఁ డల్లుఁ డిచ్చిన రత్నభూషణాదులు ప్రీతితో స్వీకరించి "రాజచంద్రా!

ఈబహుమానములేటికి? "మామగారూ" యని నన్ను గౌరవానురాగములతోఁ బిలుచుటయే నాకుఁ బదివేలు. నీవు సాక్షాద్విష్ణుమూర్తివి. సీత లక్ష్మీదేవి. మీప్రేమకంటె నాకుఁ గావలసిన దేమున్నది? మీముఖముఁ దలఁచుచు నూరికిఁబోయి వచ్చెదను" అని సరసముగనుడివి రాముని వీడ్కొని, రామాజ్ఞఁ దన వెంట భరతుఁడుండ, నిజనగరంబున కేగెను.

తండ్రిగారియం దెంతభక్తిగలదో మామగారియందుఁ గూడ నంతభక్తి గలశ్రీరామమూర్తి కెవరుసాటి?

నాలుగవప్రకరణము

"మ. ధరణీపుత్రి నిజాంకపీఠమున, నుద్యద్భక్తి వాతాత్మజుం
డరయన్ మ్రోలను, బార్శ్వభాగముల నాహ్లాదంబునన్ సోదరుల్,
సొరిదిన్నల్గడలందు నందమెసఁగన్ సుగ్రీవనక్తంచరే
శ్వరతారాసుతఋక్షనాయకులు గొల్వన్ రత్నపీఠంబున
న్గరమొప్పన్ జెలువొందు నిన్నుఁగన నెన్నండబ్బు సీతాపతీ!"

శ్రీరామచంద్రమూర్తి జనకరాజర్షిని సత్కరించి మిథిలకుఁ బంపినయనంతరమునఁ దక్కుంగల ధరణీశ్వరుల సాదరంబుగ నవలోకించి యిట్లనియె: "భూనాయకులారా! మీబలపరాక్రమవిశేషంబున దశకంఠుఁడు మడిసెను. నేను గారణమాత్రుండనగుటయే తప్ప నంతకంటె నాయం దేయాధిక్యము లేదు. నేను మీలో నొక్కఁడనే. కావున మీరు నాయెడఁగల

ప్రేమభావముపేక్షక, మీమీరాజ్యంబులకేగి యథాప్రకారము ధర్మపరిపాలన మొనరింపుఁడు."

మ. ధరణీనాయకులార మీభుజబలౌద్ధత్యంబునం బంక్తికం
ధరుఁ డీల్గెన్ విను(ఁ) డేనుగారణముమాత్రంబింతె మీలోన నొ
క్కరుఁడైన్ నాయెడ నెయ్యముంచి నయమార్గంబొప్పమీ
మీధరల్
పరిపాలింపఁగ నింకఁ బొండని సుధాపాత్రోక్తులం బల్కినన్.

ఈపలుకుల నవనీనాథులందఱు నపరిమితానందభరితులయి ముకుళితహస్తులై సర్వశుభదాయకుఁడైన రఘునాయకు ననేకవిధంబులఁ గొనియాడిరి.

"సీ. అఖిలభూతమయుండవగుట నీవిజయము
దఱిజయంబనుట తథ్యంబకాదె
యొకటికినననేల సకలంబునకు హేతు
వైయుండు దదియుఁ దథ్యంబకాదె
యంతరాత్మకుఁడవై యందఱిలో నొక్క
యాకృతినునికి తథ్యంబకాదె
నీయందు నెయ్యముల్ నిలుపుట నయమార్గ
మానన్నమాట తథ్యంబకాదె
తే. విభుఁడవయ్యును మానుషవిగ్రహంబు
దాల్చి వెలుఁగొందు నీయాజ్ఞఁ దలలమోచి
పోయివచ్చెద ముంచుము పూర్ణకరుణ
రాజదేవేంద్ర! దశరథరామచంద్ర!"

రామరాజచూడామణి వారల కుచితబహుమానము లనేకంబు లొసంగి, చిన్నతమ్ముని వారలవెంటఁ బంపెను. ఆభూపాలురు రామునిసత్కార్యములను,సద్గుణసంపత్తిని బహుప్రకారంబులఁ గీర్తించుచుఁ, దమతమ రథగజతురగాదులతోను, భటవర్గంబులతోను మహావైభవంబెసఁగ నిజపురంబుల కేగిరి. కొందిదినములు గడచిన వెనుక, భరతలక్ష్మణాదు లాయానృపాలకు లంపినట్టి కానుకలం దీసికొనివచ్చి, చెలువుమీఱఁ గొలువున్న రాఘవస్వామికి భక్తిపూర్వకముగ సమర్పించిరి. ఆయన కొన్ని యానర్ఘభూషణంబులు చేకొని సుగ్రీవవిభీషణాదుల కిచ్చి, చిఱునవ్వుతో "తాతా! నీకిది తగును, పుచ్చుకొను"మనుచు నొక ముత్యాలహారము భల్లూకేంద్రున కొసంగెను. ఉరములహారములు, కరముల నుంగరములు, శిరములఁ గుళాయిలు ధరించి వానరముఖ్యులందఱు నలరుచుండిరి. రామప్రభువు వాలిపుత్రుండైన యంగదుని, వాయుపుత్రుండైన హనుమంతునిఁ దన తొడలమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని, స్వయముగ నిద్దఱను దివ్యవస్త్రాలంకృతులంజేసి సుగ్రీవునిదిక్కు మొగంబై "కపిరాజా! నిన్నుఁ గొలుచుటచేత నేగదా కపులందఱు నద్భుతకార్యము లాచరించి వన్నెకెక్కిరి. నీకుమారుఁడు నాంజనేయుఁడు నెంతగౌరవంబునకైన నర్హులుసుమీ" యని పలికెను.

"శ్రీరామచంద్రప్రభూ! వీరలందఱు నింతంతవా రగుటకుఁ గారణము మిమ్ము సేవించుటయెగాని, నన్నుఁ గొలుచుటకాదు.

సీ. శాఖశాఖల నెక్కు శాఖామృగములకు
హేమాసనములపై నెక్కఁగలిగె
వల్కల కౌపీనవంతులౌ కపులకుఁ
బట్టాంబరమ్ములు కట్టఁగలిగె
వనభూరజము గప్పికొని మెలఁగుకనాటు
లకుఁ జందనాదు లలందఁగలిగె
ఫలమూలములుతిని బ్రతుకు మర్కటులకు
మేలోగిరంబులు మెక్కఁగలిగె
తే. నోడల నేపోఁడిమియు లేకయున్న వలిము
ఖులకుఁ గటకాదికము ల[illegible]ంగఁగలిగె
నటవిచరులకుఁ బురిఁ దిరుగ[illegible]గె
శ్రీరఘూత్తమ నినుఁ గొలిచినకతమున.

స్వామీ! మీయనుగ్రహ[illegible]చోఁ దృణమైనను మేరువగును. మీకరుణతప్పినచో[illegible]మైనను దృణమగును. మీకృపచేఁగిన నీవానరు లెంతి" యని వనచరనాయకుఁడు వినయముతో విన్నవించెను. "మిత్రమా! నీవు నీవారిని మెచ్చుకొనవుగాని, వీరిప్రభావము నే నెఱుఁగనా? సత్యమువచింపవలయునన్న వీరందఱు సహజగాంభీర్యనిధులు, ధైర్యసాహససంపన్నులు. వీరిపనులు పరమాశ్చర్యకరములు. నేఁజేసిన దేమున్నది?

సీ. ఘనభూమిభృచ్ఛిరోగ్రము లెక్కు ఘనులకు
నీచిన్నిగద్దియ లెక్క యెంత

బలుకాంతిఁ బరమేశు వలువలుగఁ బ్రోడి
ఘనుల కీజిలుఁగులు గట్టుటెంత
తుల లేని శుభవాసనలమించు ఘనుల కీ
యలఁతిలౌవులగంధ మలఁదుటెంత
యమృతాశనుల సామ్యమందినఘనులకు
నిక్కాడు చవిగొని మెక్కు టెంత
తే. యధికగుణరత్నభూషితులైన వీరి
కీవిభూషణతతులు వహించు టెంత
యఖిలజగముల నప్రతిహతరయమునఁ
దిరుగువీరల కీపోలఁ దిరుగుటెంత.

చ. "వననిధులన్నియుం గలఁచినైన, వసుంధరఁ బెల్లగింప, సూ
ర్యుని దిగమ్రింగ, ఘోరలయరుద్రునినైనను మార్కొనంగ
నోపినఘను లీమహాకపులు భీతివహింపుదురే మహాత్మశా
సనమున కట్టియాజ్ఞగలశౌర్యనిధిన్ నిను నెంచశక్యమే."

అని సీతారమణుఁడు తనసహజౌదార్యగరిమ వెల్లడించి సుగ్రీవుని గొనియాడి, విభీషణుని లాలించి, వానరుల కెంతో వేడ్కఁ బుట్టించి యెల్లరులకుఁ బ్రియుఁడై యొప్పారుచుండెను. ఆహా! ఏమి యాసౌజన్యము! ఏమి యాయణఁకువ! ఏమి యామాటనేర్పు! శ్రీరామచంద్రమూర్తివంటి రాజును గన్నులారఁ గాంచి, చేతులారఁ బూజించి, మనసార సేవించి యానందించు భాగ్యము మన కెన్నఁడుపట్టునో గదా!

ఐదవప్రకరణము

"ఉ. రాముఁడు రక్షకుండు, రఘురాముని నమ్మిన బంట నేను; నా
కేమిభయంబు? చింతలిఁక నేటికి? నేమిఘటించినన్ రఘు
స్వామిదికీర్తి: సత్యమిది సత్యము; మాటలు వేయు నేల? నే
నీమహనీయకీర్తి విని నిన్ను నమ్మితి జానకీపతీ."

రామరాజమందిరములోనుండి, పెక్కుదినము లొక్క నిమిషంబుగాఁదోఁప, వానరులెల్లను నానందాబ్ధి నోలలాడుచుండిరి. కొంతకాలము గడచినది. ఒక్కనాఁడు, దాశరథి సుగ్రీవుంజూచి "చెలికాఁడా, నీవు నాకొఱ కనేకకష్టములోర్చి సాహాయ్యము చేయుటచేతనే నాకు విజయలక్ష్మి చేకూరెను. నే నీకెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. ని న్నిప్పుడు వేఱపొగడనేల? కాని యొకమాటమాత్రము చెప్పఁదలఁచితిని. నీవిటకువచ్చి చాల రోజులయ్యెను. కావున నీవిఁక నూరికిఁబోయి రాజకార్యములు యథావిధి నెఱవేర్పవలయునుగదా. నాకుపకార మొనరించుటకై నీవలెనే యీహనుమంతుఁడు, నంగదుఁడు, జాంబవంతుఁడు, నలుఁడు, నీలుఁడు, శరభుఁడు, సుషేణుఁడు మొదలగువానరవీరులందఱుఁ బడరానిపాట్లు పడినవారగుటచేత వీరి నెల్లప్పుడును గాపాడుచు సుఖించునట్లు చేయుము. ఇంతకంటె నేను గోరున దెద్దియును లేదు. మున్ను వాలిచేసిన దుష్కార్యము లెంచక కరుణార్ద్రహృదయుండవై కిష్కింధ కేగి యంగదునిఁ గన్నతండ్రికరణిఁ జూచుట నీకు ముఖ్యవిధి. ఈసంగతి నెన్నఁడు మఱవకుమా. నీకుఁ దెలియనిధర్మము లేదుగాని నామనస్సులోనున్న

దానినాఁపుకొనలేక యిట్లు వెలిబుచ్చుచున్నాఁడను. పోయి రమ్ము, మిత్రమా” యని యానతిచ్చి విభీషణుఁజూచి “మహాత్మ! నీవు పుట్టినప్పుడె వినయధర్మవివేకములు నీతల్లి నీకు వెన్నతోఁబెట్టెనుగాన నేను బోధింపవలసిన దేమియునులేదు. ఐనను నీకుఁ బ్రాణమిత్రుఁడనగుటచే నాయభిప్రాయ మెఱిఁగించుట కర్తవ్యముగావున నొకమాట చెప్పెదను. జ్ఞాపక ముంచుకొనుము. నిన్నుఁగొలుచువారలా క్రూరరాక్షసులు. మనస్సు చంచలమైనది. కాలము యొక్క రీతినుండక యనేకవికారములొందుచుండును. నీవుమాత్రము నీయన్నయైన రావణునియెడఁ గ్రోధభావములేక ధర్మరతుడవై లంకారాజ్యము ప్రజారంజకముగఁ బరిపాలింపుము. ఆచంద్రతారార్కమైన సత్కీర్తి ప్రాప్తించును.” అని హితవుగఁజెప్పెను.

౪. మఱవకు నీతివినీతులు
మఱవకు మామీఁదిప్రేమ, మనకపివరుల౯
మఱవకు, నీతలిదండ్రుల
మఱవకుమని రఘుకులాబ్ధిమణి దెల్పుటయు౯.

శ్రీరామమహారాజవాక్సుధారసధారలఁ గర్ణపుటంబులం గ్రోలి యింతిం తనరాని సంతసముతో, వనచరరక్షోవరులందఱు నేకగ్రీవంబుగ సకలసాగరంబు లొక్కసరి మ్రోయుసరణి రామప్రభు నిట్లు వినుతించిరి. “మహాప్రభూ! నీబుద్ధి, నీసూక్తి, నీబలిమి, నీయందము, నీధైర్యము నిరుపమానములు గావునఁ దృప్తికరముగ వర్ణింప నెవరితరము? ఎంతదుష్టునియం

మైన గుణలేశమున్నఁ దానినిమాత్రమే మెచ్చి గ్రహించు సత్స్వభావసంపన్నుఁడవనియుఁ, గష్టమురానీ, సుఖమురానీ, ఆడినమాట తప్పక నెఱవేర్చితీఱు సత్యవ్రతుఁడవనియు, నెంత హీనుఁడైనను నిన్నాశ్రయించినచో వానిని నీతమ్మునిఁజూచి నట్లే చూచు నుదారగుణభూషణుఁడవనియు, నమ్మి సేవించు వారిని శాశ్వతసౌఖ్యవంతులఁజేసి రక్షించు కరుణాళుండవనియు నీవారు, పెరవారు నను భేదము పాటింపక ప్రజలనందఱను గన్న తండ్రికరణిఁ బ్రోచు రాజశ్రేష్ఠుండవనియు సకలలోకంబులు నిన్నెల్లవేళలఁ గీర్తించుచుందురుగదా. అట్టి నీమహిమఁ బొగడ మేమెంతవారము? మాపూర్వజన్మసుకృతవిశేషంబున మీ పాదసేవ మాకిప్పుడు లభించినది. మామనంబు లెప్పుడును మీయందు లగ్నము లైయుండున ట్లనుగ్రహింపుము, స్వామీ.

సీ. శతబృహస్పతులైన సవతుగా రొక బృహ
స్పతి యీమునీపకు సాటియగునె
వేమంది యజులైన నేమాత్రమోకాక
యొకయజుం డీసూక్తి కుపమయగునె
లక్ష శేషాహివల్లభులైన నేమొకొ
కొక శేషుఁ డీబల్మి కీడ్డియగునె
కోటిమన్మథులైన దీటుగా రొకమన్మ
థుం డీ చెలువునకుఁ దుల్యుఁడగునె
తే. తలఁప శతకోటి మేరుభూధరము లైనఁ
బోల్పఁదగుఁగాక యొక మేరుభూధరంబు

పొల్ప నీధైర్యలక్ష్మికిఁ బోల్కి యగునె
రవికులాంభోధిచంద్ర! శ్రీరామచంద్ర!

సీ. ఎన్నిదోషములున్న నెంచక యెంచుక
గుణమున్న మెచ్చి చేకొందువనుచుఁ
బాటించి పలికినపలుకు బ్రహ్మవరంబు
గాఁ బ్రతిష్ఠకుఁదెచ్చు ఘనుఁడవనుచు
హీనుఁడైన సమాశ్రయించినఁ దన్మునిఁ
జూచినచందానఁ జూతువనుచుఁ
గొలిచినవారిని గూర్మి నాచంద్రార్క
ముగ సౌఖ్యము లొసంగి ప్రోతువనుచుఁ

ఆ. బరులు స్వజను లనక ప్రజలనందఱఁ గన్న
ప్రజలలీలఁబ్రోచు ప్రభుఁడవనుచు
నీగుణంబులెంచు నిఖిలలోకంబులు
రమ్యగుణసముద్ర! రామభద్ర!"

ఆఱవప్రకరణము

"క. శ్రీరామ నీకథామృత
ధారలు కర్ణాంజలులను ద్రావెడిధన్యుల్
కోరుదురే యమరత్వము
తాలుదురే జన్మమరణ దాహణరుజలన్!"

"రామప్రభూ! నీచరిత్రమును నమృతమును జెవులఁగ్రోలు వారల కింక నేకోరికలుండవు. జననమరణ బాధలు కలుగవు.

నిత్యానందభాగ్య మబ్బును. మీకథ యీభూలోకమున నెంత కాలము చెప్పఁబడుచుండునో యందాఁక నేనీశరీరముఁ బాయ కుండునట్లును, మీపాదసేవ చేయునట్లు ననుగ్రహింపవే. మీ కథలెప్పుడు వినుచు మీపదముల ధ్యానించుచు, మీ సద్గుణములఁ దలఁచుచు, మీప్రభావమును గీర్తించుచు, జీవించిన నాజన్మము సార్థకమగునుగాని, మఱియొకవిధమున నెంతకాలము బ్రతికిన నేమిప్రయోజనముః?

సీ. కౌసలేయ త్వదీయకథ లూఁకొనని వాస
రంబు కల్మషధూసరంబుగాదె
తాటకాంతక నిన్ను ధ్యానంబుసేయని
క్షణము నివారితక్షణముగాదె
జానకీరమణ నీస్మరణంబొనర్పని
ఘటిక విషాపూర్ణఘుటికగాదె
సాకేతనిలయ యుష్మత్పూజ సలుపని
జాము మృత్యువునిల్చు గీముగాదె
తే. శ్రీరఘూత్తమ నిన్ను దర్శింప కురక
కడచుకాలంబు, గాలంబుకరణిఁగాదె
రామ, యటుగాన నిన్ననారతము వినుట
దలఁచు టస్మాదృశుల కుచితంబుగాదె."

అని పరమభక్తుండైన యాంజనేయుఁడు చేతులు జోడించి రఘుస్వామిని బ్రస్తుతించెను. అప్పుడు ప్రభువర్యుఁ డపరిమితానందభరితుఁడై, గద్గదుఁడై, మారుతిని గౌఁగిలించు

కొన్ని, కోరినవరములు ప్రసాదించి "నాయనా! చిరాయురారోగ్య సౌఖ్యంబులొంది సుఖింపుము. ఈభూమండలంబున్నంతకాలము నీకీర్తియు నిలుచును. నీవు నాకొనరించిన మహోపకార మెన్నఁడు మఱవలేను. నీ వేయాపదలులేని మహానుభావుఁడవుగాన నేను నీకుఁ బ్రత్యుపకారము చేయఁగల్గినసమయ మెన్నఁడు రాదు. ఇంక నీఋణ మెట్లుతీర్చుకొనఁగలను? పావనీ! నీకును నాకును భేదములేదు. నీవు నాలో నుందువు. నేను నీలో నుందును. నిన్నుఁబూజించువాఁడు నాకుఁ బరమప్రియుఁడు. అప్సరస లనవరతము నీకథలు మనోహరంబుగఁ బాడుదురు. యశోవిశాలుఁడవై హాయిగా మనుము" అని దీవించి తనమెడ నుండి మెఱయుచున్న రత్నహారము తీసి పరమపావనుఁడైన పావనికంఠమున నుంచెను. ఇట్లు రామచంద్రమూర్తి, యాశ్రితాళి కెల్లఁ బ్రశస్తభూషణాంబరాదు లపారముగా దయచేసి తమతమ తావులకుఁ బోవ సెలవిచ్చెను. కాని వారిహృదయములు దుఃఖపూరితములయ్యెను. పోవుటకుఁ గాళ్లాడలేదు. మాటాడఁదలఁచియుఁ బెదవులుమెదల్పలేకపోయిరి. ఔను! శ్రీరామచంద్రమూర్తివంటి దయామయుఁడైన రాజోత్తముని బాయవలసియుండుట యెంత సంతాపకరమో యనుభవైకవేద్యమేగాని మాటలలోఁ దెలుప నెవరితరము?

"రఘురామచంద్రా! నిన్నెట్లువిడిపోదుము? అయ్యో, మమ్ము మాస్థలములకుఁబంపివేయుచున్నావా? మరల నిన్నుఁజూచు భాగ్యము మాకెన్నఁడుగలుగునో గదా! కటకటా! మాకన్ను లెంతపాపము చేసికొనినవి! మీసుధామధురాయమానంబులగు

వాక్కులు మరల నెప్పుడువిందు మోగదా! రామచంద్రా! దయ యుంచుము. సీతమ్మతల్లితో మమ్ము మఱవవద్దని చెప్పుము" అని యెట్లో రెండుమాటలుపల్కి, రెండడుగులువైచుచు, మరల వెనుకకువచ్చుచు "రామా! రామా" యని పిలుచుచు నిట్లు రామవియోగజనితశోకము పలువిధంబుల వెలిపుచ్చి చంటిబిడ్డలవలె నేడ్చుచు సుగ్రీవవిభీషణాదులు స్వస్థలంబులకు వెళ్లలేక, వెళ్లలేక వెళ్లిరి.

చ. వలవలగన్నులందొఱఁగు బాష్పకణంబులతో రఘూత్తముం
బలుమఱుఁజూచుచుఁ నిలిచి "పంచితివే రఘురామచంద్ర! మా
స్థలముల"కంచు మూఢులవిధంబున నేడ్చుచుఁబోయి రెంతయుం
గళవళపాటుతోఁ గరుణగల్గినరాజును బాయఁగూడునే.

రవికులతిలకుం డీకరణి రవిసుతాదులను వీడ్కొల్పి, వారిశౌర్యధైర్యములను మాటిమాటికి నెంచుచు, బంధుమిత్రానుజులు గొలువ నపరాహ్ణముదాఁక సభాంతరమున వసించి యుండెను.

ఏడవ ప్రకరణము

"ఉ. శ్రీరఘురామ, చారుతులసీదళధామ, శమక్షమాదిశృం
గారగుణాభిరామ, త్రిజగన్నుతశౌర్యరమాలలామ, దు
ర్వారకబంధరాక్షసవిరామ, జగజ్జనకల్మషార్ణవో
త్తారకనామ, భద్రగిరిదాశరథీ! కరుణాపయోనిధీ."

అయ్యవసరంబునఁ నొక్క దివ్యమూర్తి యాకసంబున నిల్చి "దేవా! నేను ధనేశుని పుష్పకంబ. మీపాదపద్మములు కొలువవచ్చితిని. యక్షరాజు మీసౌజన్యము మెచ్చి మీసేవ చేయ నన్నుఁబంపెను. కరుణించి నన్ను గ్రహింపుము" అని శ్రీరామచంద్రమూర్తిని ప్రార్థించెను. "అట్లే కానిమ్ము. నీకంత యభిలాషగల్గినపుడు వలదని నేనుజెప్పిన దోషమగునుగదా. నీ విప్పుడు నీకనుకూలమగు స్థలమున కేగి నేనుదలఁచినప్పుడు రమ్ము. మమ్ము మఱవకుము" అని దయాసముద్రుండైన రామభద్రుఁడు ప్రీతిపూర్వకముగఁ బలికెను. దేవయానము సంతోషమున నుప్పొంగుచు నాకృతలక్షణమునకుఁ ప్రదక్షిణముచేసి దక్షిణ దిశఁ బోయెను. అంతట రాఘవస్వామి సంతుష్టాంతరంగుఁడై "ఆహా! కుబేరుఁ డెంతయోగ్యుఁడు! నాస్నేహముఁగోరి, తన విమానమునే యొసఁగినాఁడే? కడుబలవంతుఁడు, నైశ్వర్యవంతుఁడు, సుగుణవంతుఁడు నగు సమ్మహనీయుని చెల్మి యబ్బుట మనయదృష్టముగదా" అని రారాజును బ్రశంసించెను.

అప్పుడు భరతుఁడు రామునితో "దేవా! మీబలపరాక్రమవిశేషమున రావణాసురుఁడు మడిసెనుగాన హర్షించి ధన

రాజు విమానమణిని మీకు బహుమానముగాఁ బంపెను. పుష్పకము మిమ్ము సేవింపకున్నచో, మున్ను దశకంఠుని మోచిన దోషముఁ బోఁగొట్టుకొనఁగల్గునా? మీగుణసంపత్తి యెట్టిదో యెఱుఁగనివారుగాని, యెఱిఁగి మిమ్ము భజింపఁగోరనివారుగాని లోకములో నెందును లేరు. ఒక్క కుబేరుఁడే యననేల, దిక్పాలురెల్లరు మీచెల్మి వాంఛించువారే. వాంఛించుటయేగాక, తమకున్న యైశ్వర్యబలాదులన్నియు మీకృపవలన సంప్రాప్తించినవని యెంచుచు మిమ్మెట్లు సంతోషపెట్టఁగలమో యని సర్వదా తమమనంబుల యోచనసేయుదురు. మీమహిమ మీరు చెప్పికొనరుగాని జగత్ప్రసిద్ధముగదా! మీపరిపాలన మెంత ప్రశస్తముగా నున్నదో, ప్రజలందఱు నెంతసౌఖ్య మొందుచున్నారో, మీకీర్తిదుందుభి యెట్లు మ్రోగుచున్నదో వర్ణింప నలవిగాదు.

సీ. నిర్జరాధీశుండు నెల మూఁడువానలు
కోరినధర నెల్లఁ గురియసాగె
జ్వలితప్రదక్షిణార్చులతోడ హవ్యంబు
నేవేళ వహ్ని వహింపఁదొడఁగె
మిక్కిలి ముదుసళ్లఁదక్కఁ దక్కినవారిఁ
బొలియింప శమనుండు పూనఁడయ్యె
వీచికాగ్రముల నవీనమణుల్ పూని
నీరధితటముల నిండనించె

తే. శైత్యసౌరభ్యమాంద్య సంచారియగుచు
గంధవహుఁ డెల్లప్రాణుల గాసిమాన్పఁ
బడినగింజల ననలెత్తి పండె ధరణి
రఘుకులోత్తంస మీరేలు రాజ్యమునను.

సీ. సుతులు లేకకలంగు సుదతులెక్కడ లేరు
సుతవియోగముఁజెందు సతులు లేరు
పతులఁబాసిన కళావతు లెవ్వడను లేరు
పడఁతులఁబాసిన పతులు లేరు
దారిద్ర్యదుఃఖసంతప్తు లెందును లేరు
కలిమిగర్వముఁజెందు ఖలులు లేరు
వ్యాధుల నాధుల వగచువారలు లేరు
సిందలొందినవార లెందు లేరు

తే. లేరు జారులు, చోరులు లేరు, దుర్వి
చారు లగ్నిజలాహితృష్ణాఘునాది
వాతదుర్భిక్షభయులైన వారు లేరు
రఘుకులోత్తంస మీరేలురాజ్యమునను.

రఘుకులతిలకా! వేయుమాటలేల, యిది త్రేతాయుగ మయ్యును కృతయుగముకరణి నొప్పుచు సర్వప్రజారంజకంబుగా నున్నది” అని సుధామధురరీతి సంభాషించెను. జానకీవల్లభుఁడు మందహాససుందరవదనారవిందుఁడయ్యెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

"శ్లో. ఇక్ష్వాకువంశార్ణవజాతరత్నం
సీతాంగనా యౌవనభాగ్యరత్నం
వైకుంఠరత్నం మమభాగ్యరత్నం
శ్రీరామరత్నం శిరసానమామి."

ఇట్లు సుగుణసాంద్రుఁడైన రామచంద్రుఁడు సర్వజన పూజ్యంబుగ రాజ్యంబుఁ బాలించుచుండెను. పూతచరిత యగుసీతయుఁ బతిసేవానిరతయై యతులసౌఖ్య మనుభవించు చుండెను.

గీ. సిగ్గువడుటగల్గి సింగారమునుగల్గి
భక్తిగల్గి చాలభయముగల్గి
నయముఁ బ్రియముఁగల్గి నరనాథుచిత్తంబు
సీత తనకు వశముచేసికొనియె.

ఏకపత్నీవ్రతుఁడైన మహనీయుఁడుగావున రామరాజ మౌళి సతియం దనుపమానురాగంబుగలిగి యామె కెల్లవిధంబుల నాహ్లాదకరంబగురీతి వర్తించుచుండెను.

"సీ. కలపంబు లభినవగంధంబులుగఁగూర్చి
తనువల్లిఁ గ్రయ్యంగఁ దానయలఁదుఁ
బువ్వులు బహువిధంబుగఁగట్టి ముడికొక
భంగిగా నెత్తులువట్టి యిచ్చు
హారముల్ మెఱయ నొయ్యారంబుగా గ్రుచ్చి
యందంబు వింతగా నలవరించు

మృగమదపంకంబు మృదువుగా సారించి
తిలకంబు పెట్టి నెచ్చెలికిఁజూపు
గీ. జనకరాజతనయ మనముదలిర్పంగ
వివిధనిపుణలీల వెలయనిట్లు
చతురముగ నొనర్చు సౌభాగ్యసారాభి
రామమూర్తి యగుచు రామవిభుఁడు."

సీ. స్నానసంధ్యాహోమ దానాదికృత్యంబు
లర్హకాలములందె యాచరించి
యంబరాభరణమాల్యానులేపనముల
సమయోచితస్ఫూర్తి సంగ్రహించి
భోజనపానతాంబూలాదికములు దే
హానుగుణమ్ముగా నవధరించి
వ్యసనంబులందుఁ గేవలసక్తి జెందక
నవియును దగురీతి ననుసరించి
తే. జాతిచేష్టాగుణేంగిత రీతులెఱిఁగి
సీతనేలుచుఁ బ్రజల రక్షించుచును, స
హోదరులఁబ్రోచుచును దల్లు లుత్సహింప
వసుధఁ బాలించె రఘువంశవల్లభుండు.

కొంతకాలము గడచినతరువాత సీతాదేవి గర్భంబు దాల్చి నూత్నవికాసమున నొప్పుచుఁ బ్రాణనాథునకు మరింత యుల్లాసముఁ గలిగించెను. ఒకనాఁ డక్కాంతారత్నము కాంతు చెంత సంతసముమీఱ నేకాంతమున మెలఁగుచుండ నతం డానంద

కందళితహృదయారవిందుఁడై "ప్రాణేశ్వరీ! నీమనంబున నేదే నికోర్కెయున్నఁ దెల్పవే. సతి గర్భిణిగానున్నప్పు డామె వాంఛితమేమో యెఱింగి పతి యట్లు చేయువలయును గదా. కావున మోమోటములేక యెద్ది నీకుఁ బ్రియంబో వెల్లడింపుము" అని తేనియ తేటలైన మాటల జానకిని వేఁడెను. ఆమె కొంతతడవు సిగ్గుపడియు నెట్టకేలకు వేడ్కతో నాథునిఁజూచి గంగానదీ తీరారణ్యములలో వసించు మునిపత్నులతో ఫలాహారంబులు గొని యొకనాఁడు వారితోఁగలిసిమెలసి తిరుగఁగోరెదను. అచ్చటియందంబులఁ గన్నులారఁ గాంచిరావలయునని నామనం బువ్విళ్ళూరుచున్నయది" అని పలికెను.

రఘువరేణ్యుఁ డందులకు సమ్మతించి "ప్రియా! నీవు కోరినట్లుచేయు టెంత పెద్దపని? నిన్ను శీఘ్రింబ పావనగాంగభూములకుఁ బంపెద" ననిప్రీతితో సెలవిచ్చెను.

ఆహా! దాంపత్యమన సీతారాములదే కదా?

లోకాపవాదప్రకరణము

శ్లో. రామాయ రామభద్రాయ రామచంద్రాయ వేధసే
రఘునాథాయ నాథాయ సీతాయాః పతయే నమః.

అమగో! శ్రీరామమహారాజు! నవరత్నపీఠ మలంకరించి మంత్రిబాంధు హితాప్తసామంతవరులును, భద్రముఖ ముత్తకా

శ్యపప్రముఖ నర్మసఖులును గొలువఁ జుక్కలలోఁ జంద్రునివలె నెట్లుప్రకాశించుచున్నాఁడో? "ఇఁక మీరందఱు మీమీయిండ్లకుఁ బోవచ్చును" అని యాతఁడు సెలవొసంగ "చిత్తము, స్వామీ," అని పలుకుచు లేచుచున్నవా రెవరు? వారా? విద్వాంసులు, పౌరాణికులు, కథకులు, పరిహాసకులు, కవీశ్వరులు తమతమప్రజ్ఞావిశేషములచేఁ బ్రభువు నలరించి స్వగృహంబుల కేగుచున్నారు. ఇఁక సభలో మిగిలినవారు రాజుగారి నర్మసఖులు. వారిలో భద్రుఁ డనవానిఁ జూచి రామచంద్రమూర్తి యేమనుచున్నాఁడో వినుఁడు:

రామ—భద్రా! వార్తలేమైనఁగలవా? పౌరులు నన్నుఁ గూర్చి యేమిచెప్పుకొనుచున్నారు? జననీగురుసోదరాదు లేమనుచున్నారు? నీవు వినియుండకపోవుగాన, దాఁపక యథార్థము వివరింపుము.

భద్రు—(చేతులుజోడించి) స్వామీ! దేవరవారిని గుఱించి యెవరేమియనుకొనుచున్నారని వేఱే యడుగవలయునా? "ఇటువంటిమహానుభావుని మనమిఁక నెన్నఁడును జూడఁబోము. ఈయనయే మనలను శాశ్వతముగా నేలవలయును" అనునదితప్ప వేఱొండుమాట పలుకువా రెవరు? గురునాజ్ఞ నరణ్యవాసమొనరించి, సేతువుంగట్టి యసురులంగూల్చిన మీయసమానప్రభావము నెల్లరు నెల్లెడల నెల్లవేళలఁ గీర్తించుచుండ వింటిని.

చ. నరులకుశక్యమే యనిమొకా ఖరదూషణముఖ్యరాక్షసే
శ్వరులజయింప, వాలినడఁప, గపివర్యులచేఁ బనుల్గొనం
బరుషశరాగ్నిబిందువుగ బల్కడలిన్ ఘటియింప, సీతఁడా
హారియొ హారుండొ యంచుజనులాడఁగవిందునరేంద్రనాథుకా.

రామ—(చిరునగవుతో) నీవు చెప్పినది నిజమేయైయుం డవచ్చునుగాని, రాజ్యపరిపాలనమన్న సులభకార్యమా? ఎంత వాఁడు రాజైనను లోపములుండకుండునా? భూషించువారు కొందఱు, దూషించువారుకొందఱు నుందురుగాని యందఱును మెత్తురా?

తే. తొలుత రాజ్యంబుసేయంగ దొడఁగి మనము
వివిధవర్ణాశ్రమంబుల వృత్తమరసి
యలవరించుచోఁ గొందఱ కహితమగుటఁ
గొన్నిమాటలు పుట్టకయున్నె యనిన.

భద్రు—దేవా! తమ కీయనుమాన మేల? తమరాజ్య పాలనము సర్వవిధములఁ బ్రశస్తముగా నుండుటచేతనే జనులు మిమ్మెప్పుడును సన్నుతించుచున్నారు.

ఉ. ఈయనుమానమేటికి నరేశ్వర మీపరిపాలనక్రియో
పాయము, ధర్మనిష్ఠయుఁ, గృపాగుణముల్ వినయంబుపెం పునుకా
న్యాయవిశోధనంబును, నియంత్రితసత్యవచోవిలాసముం
బొయక వీడుదేదు సద్భుజన సూరిజనానురంజనా!

రామ—భద్రా! నేనింతవాఁడ నంతవాఁడ ననుమాటలే చెప్పితివిగాని, నాదోష మిదియని నిందసేయువారులేరా? అప్రియములుపల్కిన నామన స్సెట్లుండునోయని యనుమానించు చున్నావుగాఁబోలు! నాగుణములను బ్రశంసించువారికంటె, దోషములను జూపువారే నాకుఁ బరమప్రియులు. వారిపై నాకనుగ్రహమేగాని, యాగ్రహ మెన్నఁడు నుండదు. కావున సందేహింపక నీవెఱిఁగినది యెఱిఁగినట్లు చెప్పుము.

భద్రు—(సంశయముతో) మహాప్రభూ! ఇంకేమి మనవిచేయుదు? నిష్కళంకచరితులైన మిమ్ముఁగూర్చి దుర్భాషలాడువా రెవరు?

రామ—నీడెందములో సందేహ మేదియో యున్నట్లు నాకుఁ దోఁచుచున్నది. అబద్ధములాడక నీవు విన్నదంతయుఁ దెల్పుము.

భద్రు— దేవా! అందఱను మెప్పింపఁగలవా రెవరు? సుజనులాడువాక్యములే మనము పాటింపవలసినవిగాన నవి తెల్పితిని. దుస్వభావముగలనీచులేదేవ రంధ్రాన్వేషణ మొనరించిన మనము లెక్కచేయఁగూడదుగదా.

సీ. కరుణగల్గినరాజకుఁ దీవ్రుఁ గన్న
మెత్తనివాఁడంచు మెచ్చరతని
దురుసుదండనలతో ధరయేలుదొరఁగన్న
హింసాపరుండని యెంచ రతని

ధైర్యసంపన్నుఁడౌ ధరణీశ్వరునిఁగన్నఁ
గఠినచిత్తుండని కదియ రతని
సుజనులఁబ్రోచు భూభుజునిఁగన్నను బత్తు.
పాటియుం చలఁతిగాఁ జూతు రతని
ఆ. నే వివేకవంతు లేమెఱుంగుదురట్టి
యెఱుక లేని జనుల సరకుసేసి
మొఱకుపలుకు వినెడికొఱకు మేకొనఁగ, దే
వరకుఁ దగునె యాజివరకుమార!

రామ—(ఆతురతతో) నీ మాటలనుబట్టి చూడఁగా నెవరో యేదియో నిందావాక్య మాడినట్లు పొడగట్టుచున్నది. మన కిష్టమైనది పల్కినవారు సజ్జనులును, అనిష్టముపల్కిన వారు దుర్జనులు నని తలఁపఁదగునా? రాజైనవాఁ డందఱియభిప్రాయము లెఱిఁగి యథార్థము గ్రహించి తగురీతి నడచుకొనవలయునుగదా. కాబట్టి యెవరు నీకు దుస్స్వభావులుగాఁ గాన్పించుచున్నారో, వా రాడినమాటలఁగూడఁ దెల్పుము. ఏ దెంతవఱకునిజమో నేను బాగుగా యోచించి కనిపట్టఁగలను.

భద్రి—(స్వగతము) అయ్యో! దేవుఁడా! నాకెట్టియవస్థపట్టినది? సౌజన్యరత్నాకరుండైన ప్రభువరేణ్యునిఁగూర్చి యెవరో కొందఱుతుచ్ఛు లాడినదుర్భాష లేమొగము పెట్టుకొని విన్నవింపను? ఇంతవఱకు దాఁచితినిగాని యిఁక నేమిచేయను? ప్రభువన్నిమాట్లడిగినప్పు డింకను విన్న దంతయుఁ దెల్పకపోవుటయుక్తమా? తెల్పినచో నాయన మనస్సున కెట్టి

యిబ్బంది గలుగునో? ఏమిచేయుటకును నాకుఁ దోఁచకున్నదే! ఐనను సర్వేశ్వరునిమీఁద భారమువైచి రాజాజ్ఞప్రకార మున్న దియున్నట్టుగాఁ జెప్పుటయే మంచిది. ఆయనసామ్మోదినుచు, నాయన కవిధేయతఁజూపుట పాపము. ఇంతకును భయ మేమి? అప్రియములు విన్నప్పుడు కోపముఁదెచ్చికొనుటకు శ్రీరామ చంద్రమూర్తి సాధారణరాజా? ఆయన యౌదార్యగరిమ, రస జ్ఞత, వివేకసంపత్తి నెఱిఁగిన నాకింక ననుమాన మేల? ఐనను—అయ్యో!—మనస్సు నాలుకను వెనుకకులాగుచున్న దేల? దైవమా! ధైర్యమిమ్ము. ఇఁకన్యాఁ డేమికర్మము? కానున్నది కాకమానునా? ఎట్లో యింకఁజెప్ప యత్నించెదను.

రామ—భద్రా! ఏదియో యాలోచనసేయుచున్నా వే ల? భయపడక చెప్పుము.

క. లోకులమాటలు సెప్పిన
నా కెగ్గగునే ప్రియుం బొసర్పు హితుఁడవై
నీకింత వెఱవ నేటికి
నేకాంతంబయినచోట నేనడుగంగన్.

లోకము నోరుమూయదు మూయఁదున్నదే? సీత ప్రేమి యుండును? కావున నిజమాడుము.

భద్ర—(కొంతధైర్యముతో) రామచంద్రప్రభూ! తమ యానతి మీఱలేను గావునఁ బౌరులాడుపలుకులు విన్నవించెదఁ జిత్తగింపుఁడు.

సీ. ఏకళంకము లేని యిక్ష్వాకుకులమున
సంభవించియు రామచంద్రుఁ డకట!
తొడమీఁద నిడుకొని దోషాచరాగ్రణి
యెత్తుకచని లంక నేఁడుగాల
ముంచినయిల్లాలి నించుక కొంచక
మరలఁ దాఁగొనివచ్చి మరులుహెచ్చి
యెబ్బెటకములేక యేలుచు నున్నాఁడు
చెఱకువిల్కానికిఁ జిక్కినాఁడు
తే. పగతురే కాంతలను జెఱపట్టికొన్న
బలిమి విడిపించికొనితెచ్చి కలియవచ్చుఁ
బ్రజకు రాజానుమతమె ధర్మంబుగాదె
యనుచు గుమిఁగూడి పలికెద రవనిజనులు."

కటకటా! రామచంద్రమూర్తివంటిరాజా, మోహవశుఁ డగుట! ఎంతపాపపుఁబల్కు వినవలసివచ్చినది?

పదియవప్రకరణము

"Be thou as chaste as ice, as pure as
Snow, thou shalt not escape calumny."
—Shakespeare.

ఆమాట చెవిసోఁకినంత రాముఁ డదరిపడెను. పిడుగడిచినట్లయ్యెను. నోట మాటరాదయ్యెను. ఇంచుక సేపు నిశ్చే

ష్టుండయ్యెను. చూచినవారందఱు స్రుక్కిరి. కొంతవడికి ధైర్యముం దెచ్చికొని, రామనృపతి తనయొద్దనున్న యాప్తులతో నేదియో పలుకంబోయెను, కాని, గుండె దడదడ కొట్టుకొనుచుండెను. కడుపు చెఱువయ్యెను. ఇంక నాలు కెట్లాడును! భద్రాదులు రామాభిప్రాయమెఱింగి "సెలవుతీసికొందు" మని పల్కి తమతమ తావులకుం బోయిరి. అంత నక్కడకుం దనసోదరులం దోడ్కొనిరమ్మని రాముం డొకసేవకునిం బంపెను. వాడు నతిశీఘ్రముగ వారివారిగృహంబులకేగి రాజాజ్ఞ యెఱింగించెను. "ఇపుడుపిల్చుట కేమికారణమో గదా" యని భరతాదులు నివ్వెఱపడి తత్తరపాటుతోం దత్క్షణమేగుదెంచి, యార్తమూర్తియైన రామమూర్తింగాంచి, "యిపుడు నృపాలుం డేలచింతాక్రాంతుండై యున్నాండో? ఈతనివంత యెట్లుతీఱునో" యని చింతిలుచు నాయన కధికవినయభక్తులతోం బాఁగిలిమ్రొక్కిరి.

"సీ. ఉస్సని నిగిడించు నూర్పుల బలువేఁడి
నించి కెమ్మోవి వాడించువాని
నడఁగక యొడ రెఁడు నశ్రుధారల నడ్డ
గించి ఱెప్పల నప్పళించువాని
నాశ్చర్యరసమగ్నమగుమానసంబుతో
నుంకచేష్టలు దక్కియున్నవాని
వెలవెలనై చాల వెఱనవ్వు వహియించి
మురిపెంబు దఱిఁగిన మోమువాని

తే. దైన్య మాకారమయినచందముననున్న
వాసిఁ దమయన్నఁ గనుఁగొని, వారు వెఱఁగు
పడి, భయంపడి, తొక్కటపడి కటకట
పడి, దిగుల్పడి, వడఁకుచు భక్తిఁ జేర."

రాముఁడు ప్రణమిల్లిన తమ్ములను గరంబుల గ్రుచ్చి యెత్తి, కౌఁగిలించి, చెంతనిడుకొని చేరెఁడేసికన్నులను గ్రమ్ము కన్నీరు కరతలమునఁ దుడిచికొనుచు నేలకు వ్రాలఁబోయినశరీరమును మగుడనిల్పుచు, గద్గదస్వరము నొకింత చక్కఁబఱచికొనుచు, నాలుక తడఁబడకుండ మాటాడ యత్నించుచు, నెట్లో యెప్పటెలుఁగు కుదురుపఱిచి యిట్లనియె. "సోదరులారా! మీరు నాకుఁగూర్మిబంధుగులు, ప్రాణసఖులు, నాప్తులు, ధనము, ప్రాణము నై, మీరే నన్ను రాజుఁజేసికొలుచుచున్న వారలుగావున మీతోఁ జెప్పకుండ నేపనిఁ జేయలేను. ఇప్పుడు నన్నుగూర్చి లోకులాడు నిందావాక్యములు వింటిరా."

మ. అనుజన్మోచితవృత్తిఁ బూనియును నా యర్థంబుఁ బ్రాణంబు నా
యనుఁగుం జుట్టము లాప్తులున్ సఖులు మీరై రాజ్యధౌరేయుఁగా
నను మీరే యొనరించికొల్తు రటుగానంబూనఁబో నెద్దియే
నను మీతోననకిప్పుడజ్జు లనునిందావాక్యముల్ వింటిరే.

అని యన్నగా రనుసరికి భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్నులు వెలవెల్లనై "అదియేమినిందయో! ప్రభువర్యుఁ డింతవఱ కెన్నఁడు

నిట్టిమాటలాడ లేదే! ఎట్టివార్త వినవలసియున్నదో గదా!" అని తమలోనఁ జింతించుచు, దిగులువడుచు, నొండొరుమొగంబులు చూచుచు, డోలాందోళితమనస్కులై వినుచుండ రామచంద్రమూర్తి యిట్లు చెప్ప సాగెను. "ఏమిచెప్పను తమ్ములారా! 'కామాతురుఁడై రావణుఁడు సీతను జెరగొనిపోయి లంకలోఁ దన మందిరమునఁ జేర్చియుండఁగా రాముఁడు కామబాధ భరింపలేక, మంచిచెడ్డలాలోచింపక, సీతను మరలఁ దెచ్చికొని కూడినాఁడు. రాజధర్మములమఱచెనుగాఁబోలు' నని ప్రజలు నన్ను నిందించుచున్నారు. వింటిరా? రాఘవుఁడే భార్యనుదీసికొనిపోయినవానిని వధించి మహాపతివ్రతయగు యీమెను గ్రమ్మఱఁ బరిగ్రహించుట పరమధర్మముగా నెంచినప్పుడింక నితరులకేమి యడ్డుగలదనిపౌరులాడుమాటలు నాహృదయమును జీల్చివైచుచున్నవి. ఈ బాధ నెట్లుసహింపఁగలను!

చ. చెఱగొనిపోయి, యాత్మపురిఁ జేర్చి దశాననుఁ డాసరేఁగి గీ
డ్పఱచిన సీతఁ దెచ్చుకొని భావజతీవ్రకృపలకొగ్గి యెగ్గుసి
గ్గెఱుఁగక కూడినాఁ డినకులేశ్వరుఁడక్కట శ్రుతిధర్మముల్
మఱచెనోయంచు నన్నుఁ బ్రజ మాటికిదూఱెడి నేమిదెల్పు
దున్.

చ. పరుఁ డిపుడే వధూటిఁ జెఱపట్టిన వాని వధించి సాధ్వి యీ
తరుణియటంచుఁ జేకొనుట ధర్మముగా వగ నెంచె రాఘవే
శ్వరుఁ డిఁక నేలశంకయని పౌరజనులాడెడిమాట లమ్ములై
యురవడిగుండెలో మెఱయుచున్నవి సోదరులార యియ్యెడన్.

లక్ష్మణా! మున్ను సకలదేవతలు ఋషులుఁ జూచుచుం డఁగా నేను జానకిని బరిగ్రహింపనొల్లక యగ్నిఁజొరుమనుటయు, నామె యట్లు వహ్నిఁజొచ్చుటయు, ముల్లోకంబులు మెచ్చుట యు, నంతట నగ్ని నిజరూపముతో భూపుత్రిం దెచ్చి "యీ యిల్లాలు నిష్కళంకచరిత, పతివ్రతాశిరోమణి; యీమెను జేకొన సందేహింపవల" దని యప్పగించుటయు, నాపలుకులు సత్యములని యచ్చటిదేవతలందఱుఁ బలుకుటయు, నీ వెఱుఁ గుదువుగదా.

మ. అవుగా లక్ష్మణ మున్నెఱుంగవె సమస్తాదిత్యులున్ రుద్రులున్
భవనీరేజభవాదులున్ మునులు దిక్పాలుర్విలోకింపఁగా
నవనీకన్యక నేనునొల్లక మహాగ్నిం బ్రవేశింపు మ
న్నవిధంబున్ సతివహ్నిఁజొచ్చుట రహిం ద్రైలోక్యమున్ మెచ్చుటల్.

ఉ. అప్పుడువచ్చి వహ్ని తనయాకృతితో ధరణీజఁ దెచ్చి యీ
యొప్పులకుప్ప సాధ్వి, సుగుణోన్నత నే సకలాంతరాత్మనై
యెప్పుడుగాంతు నొచ్చెమొకయింతయులేదని యప్పగింపఁడే
యప్పలుకుల్ నిజంబులని యాడరె యచ్చటివేల్పులందఱున్.

ఇఁక నాతప్పేమియున్నది? నేను దశకంఠునిఁబరిమార్చి తమ కొనరించిన యుపకారముదలఁచి నాప్రీతికై "సీత ఉత్తము రాలని దేవత లబద్ధమాడినారా యేమి? జనకతనయయొక్క పరిశుద్ధాత్మ నేనెఱిఁగినవాఁడనయ్యు మూఢులనోళ్లుకట్టుటకే

గదా, యామె ననలముఁ జొరుమంటిని. ఆసంగతినైనఁ బాటిం
పరైరిగా!

ఉ. అనిమొనఁ బంక్తికంఠు ననుమాడిన మేలుదలంచి యిచ్చకం
బునకు ధరాజ మంచిదని బొంకిరొ వేల్పులు, సీతభావమేఁ
గనియును మాఘు లిట్టులనఁగాఁ గలరంచుఁ దలంచి గాదె యీ
ర్యానలము మండఁజేసి చొరుమంటిని దానిని నెంచరైరిగా.

పోనిండు. పామరులాడు మాటను బాటించి ఖేదమొంద గాదందురేమో, యెవ్వరిచేనైనఁ దిట్టుపడి నిందితంబైన బ్రతుకు బ్రతికి చచ్చినవానికి రౌరవాదినరక బాధలు తప్పునా? భూమి మీఁద జీవించియుండియు నిందఁబొందినవారు చచ్చినవారలే; కీర్తినొందినవారు మరణించియు నెల్లప్పుడు జీవించువారలే. కావున వివేకులు పుణ్యయశమార్జించుటకై సదా యత్నింపవలయునుగదా.

క. క్షితిమీఁద బ్రతికియుండియు
మృతిఁబొందినవారు నింద లెనసినవారల్
మృతిఁబొందియు బ్రతికిన ఘను
లతినిర్మల కీర్తిదేహు లవరజులారా!

కావున నీయపనిందఁ బాయుటకై నాప్రాణములను గాని, ప్రాణములకుఁ బ్రాణములైన మిమ్ములనుగాని త్యజించుటకు వెనుకదీయని నాకు సీత నెడఁబాయుటెంత?

“శ్లో. స్నేహం దయాంచ సౌఖ్యంచ యదివా జానకీ మపి
ఆరాధనాయ లోకస్య, ముఞ్చతో నాస్తి మే వ్యథా.”
(ఉ. రా. చ. భవభూతి)

.. నడికంటెఁ జావుమేలని ఆర్యులు పల్కుదురుగాన, నే నపకీర్తి పోఁగొట్టుకొనఁదగువిధ మాలోచింపవలయునుగదా. అందులకు జానకి నిప్పుడు పరిత్యజించుటయేతప్ప వేఱొండుమార్గము కానరాదు. ఇట్లుచేయ నిశ్చయించితిని. మంచిదైనను గీడైనను మంచిదంచువినుఁడు. అడ్డము చెప్పకుఁడు.

"క. జడమతులయిన జనంబుల
వెడమాటలు మాన్ప నిదికు వెర వెబ్భఁగిన్
నడికంటెఁ జావమే లని
యెడిపలుకు దలంపవలదె యిలఁ బురుషులకున్.

ఆ. పూని జీవితంబులైన మిమ్మైనను
వలయుచోట విడువవచ్చుఁగాని
వర్తనంబు గౌరవంబొకయించుక
యైన విడువ దుస్సహంబు నాకు.

క. ఒకభంగిఁ బాపికొనరా
దొకో మిథ్యానిందయనుచు నొందుదెలుఁగుమీ
రకుటిలచిత్తులరై చూ
డకుఁడీ నామదికి సంకటం బిదియెల్లన్.

క. ఏ నెఱిఁగియుయిన నెఱుఁగక
యైనను నిత్తెఱఁగ నిశ్చయముచేసితి నా
యానసుఁడీ నాకడ్డము
గా నొకపలుకైనఁ జెప్పఁగడఁగితిరేనిన్."

ఈమాట లాలకించి రామసోదరులు "అయ్యో, అయ్యో" అని వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు జీవచ్ఛవములైరి. అప్పుడు వారిహృదయంబు లెట్లుండెనో యెవఁడు వర్ణింపఁగలఁడు? ఈప్రకరణము వ్రాయునప్పుడు నేనే దుఃఖ మాఁపుకొనలేక కన్నీరుగార్చుచుండ భరతలక్ష్మణ శత్రుఘ్నులమాట వేఱెచెప్పవలయునా?

పదునొకండవ ప్రకరణము

"గీ. ఈశ్వరుండు విష్ణుఁ డెవ్వాని సెవ్వని
నేమి సేయుఁ బురుషుఁ డేమియెఱుఁగు
సతనిమాయలకు మహాత్ములు విద్వాంసు
లడఁగి మెఁరుచుండు రంధులగుచు."

—భాగవతము.

రాముఁడు ధైర్యమూని సౌమిత్రిం గనుంగొని "లక్ష్మణా! మాటలు వేయు నేల? నామీఁదఁబడిన లోకనిందఁ బాఁపుటకై నీవు రేపె సూర్యోదయకాలమందు మీవదినెను రథములోఁ గూర్చుండఁ బెట్టికొని వాల్మీకాశ్రమమున విడిచిరమ్ము. ఆమెయే గంగాతీరముననున్న తపోవనములను జూడఁగోరినది గావున నా నెపంబున మనసంకల్పము నెఱవేర్పవచ్చును. నీవు దుఃఖింపకుము. అట్టి కాంతారత్నముపై నింత మూర్ఖత్వమేల పూసితలఁపకుము. నేఁటితో మీవదినెకును నాకును ఋణానుబంధ

4

ము తీఱెననుకొనుము. కాదేని ప్రజలట్టిమాటలాడుదురా? దైవవిధి దాఁట నెవరితరము?

తే. ఇంతిపై నింతమూర్ఖత్వ మేలయనకు
మవనిజకు నాకుఁ దీఱె ఋణానుబంధ
మదియు కాదేని జను లిట్టులాడుకొందు
రయ్య, యిఁకనేల పలుమాట లాడుకొనఁగ."

అని యానతిచ్చి భరతాద్యనుజుల గృహంబులకుఁ బనుప వారు తలలువాంచి, కనుఁగవల నశ్రుధారలుఁగురియ నచ్చోటు వాసి చనిరి. పిమ్మట రఘురామచంద్రమూర్తి విన్ననైన మొగంబుతోఁ దనసదనంబుఁ జేరి యెంతధైర్య మవలంబింపవల యునన్నను సాధ్యముగాక, నిద్రపట్టక, యపనింద మఱవలేక సీతనుదలంచుట మానలేక, శోకమాఁపుకొనలేక, వలవలయేడ్చుచు నారాత్రి నొకయుగముగాఁ గడపెను. అతనిసోదరుల యవస్థయు నట్లేయుండెను.

పండ్రెండవ ప్రకరణము

There is a destiny that shapes our ends
Rough hew them how we will.

—Shakespeare

తెల్లవాఱినది. అన్యాయముగ సీతారాములను నిందించినప్రజను మాడ్చివేయ రోషరక్తాననుఁడై వెలిఁగెనోయన్నట్లు

సూర్యుఁ డరుణారుణాంశుసంతానముతోఁ దూర్పుదిక్కునఁ బొడగట్టెను. అంతఁ దత్సమయోచితకృత్యములు నిర్వర్తించి లక్ష్మణుఁడు—అన్నగారియానతిని బితృవాక్యముగా భావించి శిరసావహించులక్ష్మణుఁడు—దుఃఖసముద్రమున మునిఁగినవాఁ డయ్యు నెట్లో ధైర్యముఁ బూని సుమంత్రుఁ జూచి "దేవి, నాథు ననుజ్ఞవడసి, త్రిభువనపావనియగు భాగీరథినదీతీరమున నున్న తపోవనములు చూడఁబోవునుగావున రథము సిద్ధముఁ జేసి తీసికొనిరమ్ము" అని పలికెను. అతఁడు శీఘ్రముగ నరదము సింగారముచేసి గుఱ్ఱములఁ గట్టి తెచ్చెను. సౌమిత్రి దృఢాత్ముఁడగుటచే దైన్య మావంతయేని ముఖాబ్జమునఁ దోఁపనీక సీతాసీమంతినీమణికి సభక్తికముగఁ బ్రణమిల్లి "అమ్మా, నీవు ఋష్యాశ్రమములు చూడఁగోరినందున నిన్నిప్పుడు దోడ్కొనిపోవ విభుని సెలవైనది. కావున రథమెక్కుము" అని వినయముతో విన్నవించెను. సీతమ్మతల్లి వేడుకపడుచు "నాథునికి నాయం దెంతదయ యుండకపోయిన నిట్లు సెలవిచ్చును! భాగ్యమన నాదే గదా! ఇంక బయలుదేఱిపోదము" అని యత్యుత్సాహముతో "మునిపత్నుల కిత్తు" నంచుఁ గొన్ని హేమాంబరరత్నభూషణచయంబులు గైకొని యత్తలకును భర్తకును మ్రొక్కి మఱఁదితోఁగూడ రథ మధిష్ఠించెను. "ఎంతయమాయికురాలు! ఎంత గుణసంపన్న! జరిగినదేమియు నీమె యెఱుఁగదే! అయ్యో! ఈ సాధ్వీమణి నొంటి నడవిఁ ద్రోచి యెట్లు రాఁగలను?" అని సౌమిత్రి లోలోనఁ గుందుచుండెను. సుమంత్రుఁడు రథాశ్వముల జూటాపాటిఁ దోలుచుండెను. కాని, రానున్నయాపదకు సూ

చక్రంబులు కాఁబోలు! త్రోవలో జనకతనయ కనేకదుశ్శకునంబులయ్యె. అవి గని యాయమ భీతినొంది దైన్యముమించ లక్ష్మణునితో "అన్నా! యీదుర్నిమిత్తములఁ గాంచితివా?

సీ. నరియఁడుదెసవాఁగె గరుడియు బొలయు
నెడమనుండియువచ్చి కుడినినిలిచెఁ
జెవులపో తెదురయ్యెఁ జెమరుఁ డదెసఁజూపెఁ
బలుమారు నిదెపిచెఁ బైఁడికంటి
నుడిగాడ్పు శేరి నల్బుట్టఁజుట్టలు వెట్టెఁ
గడిఁదిమంటలు వెళ్లఁగ్రక్కెనక్క
యడ్డమై కాలాహి యదె పుట్టతుది కెక్కెఁ
గనుఁగొంబె ధ్వజముపై గ్రద్దలాడెఁ
తే. గావిరి దిగంతములనెల్లఁ గ్రమ్ముకొనియె
ధరణి గిరగిరదిరుగుచందముఁ దోఁచె
గగనమణిమాసెఁ బగలె ఘూకములు మొఱసె
నన్న! లక్ష్మణ! యిదియేమియాగడంబొ.

కటకటా! ఏల యీయమంగళసూచకములు పొడగట్టె. నాకు భయమగుచున్నది. ఏమికీడుమూఁడనున్నదో గదా! నాసఖుని, నాప్రాణనాథుని, నాప్రభుని నారఘురామదేవునిఁ బాసి మునిపత్నులనుజూడఁగోరితినేల? నావంటి యవివేకురాలు గలదె? పోనీ, ఆయనయైన నబలలు బాగోగు లూహింపలేనివారని నాకోర్కె నణఁచియుండరాదా?

ఉ. నాసఖు, నామనోహరుని, నాప్రభు, నారఘురామదేవునిన్
బాసి వనాళినున్న మునిపత్నులఁ జూచెదనంచు నేల పే
రాస గణించివచ్చితి, హితాహితచింతలు లేనివారుగా
రే సతులంచు మాన్పక తఁ డేమిటికిన్ వరమిచ్చె లక్ష్మణా!

నీకేదైన వాంఛయున్నదా యని నాథుఁ డడిగినప్పుడు వనములు చూడఁగోరనేల? పదునాలుగేండ్లుండి నిన్న మొన్నటి వఱకును జూచిన వనములే కావా? "వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః" అన్నట్లు మరలఁ గష్టము లనుభవించుటకే గాఁబోలు, నాకట్టి విపరీతకాంక్ష కలిగినది!

చ. నను మదికోర్కె దెల్పుమని నాథుఁడనంబదునాలుగేండ్లుచూ
చినవను లింతెకా యని విశేషము వేఱొక టిచ్చగింప కే
మని వనిఁజూడఁగోరితి హహా! యిటులన్ విపరీతకాంక్షపొ
త్తుఁ జనుఁ బాపజాతికిని దుశ్శకునంబులు గాకయుండునే.

చ. కుమతి వినాశకాలమునఁదన్ విపరీతపుబుద్ధిఁబూని యు
క్రమములె కాంక్షచేసి చెడుఁగావున నేనును గోరరాని ది
ష్టమునిటులెంచి దుర్దశఁబడం బఱతెంచితి మీఁద దుర్దశా
సమితికి నీనిమిత్తములె సాకిరిగావె నృపాలనందనా."

అని క్రొందలమందినడెందముతో గడగడవడఁకుదేహముతో దైన్యము వెల్లడించుచూపులతోఁ బలికి "ప్రియునెడఁ బాసివచ్చు నావంటిసాహసికురాల కింకవంత యేల? దేవతలీయుప శకునములవలనఁగలుగు నాపదలన్నియు మాన్చి, నాప్రాణనా

ధునకును, నాకును, అత్తలకును, తక్కిన బాంధవపౌరకోటికిని సకలశుభంబు లనుగ్రహింతురుగాక" అని నమస్కారపూర్వకముగఁ బ్రార్థనచేసెను. ఈపలుకు లాకర్ణించుచున్నపుడు లక్ష్మణునిగుండె బ్రద్దలైన ట్లుండెను. ఏమియువచించుటకు నాలుకాడలేదు. కొయ్యబొమ్మవలె స్తంభీభూతుఁ డయ్యె. అట్టి పరిశుద్ధహృదయను బతితోఁగూడి సుఖించునట్లుచేయుక కష్టములపాల్పఱిచిన విధి నేమన్నను బాపములేదుగదా! లక్ష్మణుఁ డేమోయనఁబోవు—మాను—వగచు—ఊసురను —తలవంచు రథము క్రమక్రమంబుగా నడవులుగడచి, యేఱులుదాఁటి, పర్వతంబులు క్రమించి, పల్లెలతిక్రమించి చనెను. ప్రొద్దుగ్రుంకుసరికి గోమతీతీరము సమీపించినది. సీతాలక్ష్మణులు నాఁటిరాత్రి యచ్చటనుండి, మరునాఁటిమధ్యాహ్నము తేరెక్కి భాగీరథీతటాంతరమున కరిగిరి. ఉత్తుంగతరంగరంగమగు గంగనుజూచి సీత యంతరంగ ముప్పొంగెను. కాని, పాపము! ఆయానందము క్షణభంగురమని యామెకుఁ దెలియదుగదా!

పదుమూఁడవప్రకరణము

"Say, wast thou conscious of the tears I shed?"
—Cowper.

కన్నతల్లిని సేవించునట్లే వదినెనుగూడ సేవించుటయే నిత్యవిధిగ నెంచు లక్ష్మణుఁ డామెతో "రాముడు నిన్ను

పట్టినాఁడు. నీదారి నీవు చూచికొనుము” అని యేమొగము పెట్టికొని చెప్పఁగలఁడు. ఇంతవఱ కెన్నఁడైన నొక్క యప్రియ మైనఁ బలికి యావిమలహృదయకు దుఃఖముఁ గలిగించినాఁడా? ఆమె మోదమే తన మోదమనియు నామెఖేదమే తనఖేదమనియు భావించి సకలోపచారములు చేయుచుండ లేదా? రావణాసురుని మూలమున నాసాధ్వికి మున్ను భర్తృవియోగము సంభవించినప్పుడు కన్నీరు కాల్వలుగట్టిన ట్లేడ్చి, పునస్సందర్శనమగువఱకు నిద్రాహారములు లేక కృశించియుండ లేదా? అట్టిలక్ష్మణునిగుండె యిప్పుడు రాయియగునా? కాదు. మున్నాటికిని గాదు. నిలువ రానివగపున నెట్టుకన్నీరు గార్చుచున్నాఁడో—అదిగో—చూడుఁడు. జానకి యతని దైన్యాకారముఁ గని, వెతయు, దిగులుఁ జెంద గొన నిట్లు పలికెను: “అన్నా లక్ష్మణా! ఇల్లు విడిచినప్పటినుండి నీవదోకలాగున నుండుటఁ జూడఁగా నాకు భయమగుచున్నది. నీమొగంబులో విన్నఁదనము పొడఁగట్టుచున్న దేల? మీయన్నగారికిని, సహోదరులకును, ఆప్తులకును. శుభమేగదా?

ఉ. విన్నఁదనంబు మించెఁ బురి వెల్వడినప్పటినుండి నీమొగంబు
న్నతెఱఁగుం గాంచి దిగులొందుచునుందు నిదేమొ యుంచుమ, మీ
యన్నకుఁ దత్సహోదరుల కాప్తులకున్ శుభమేగదన్న నీ
కన్నుల నేల నశ్రువులు గ్రమ్మెడిఁ జెప్పఁగదన్న లక్ష్మణా!

సకలభోగములఁ బరిత్యజించి, తొల్లి యన్నగారితోఁ గూడ నరణ్యావాస మొనరించినప్పుడైనను, మాయలమారి యైన యింద్రజిత్తుతోఁ బోరాడునప్పుడైనను, దుష్టుఁడైన రావ

ణుని బాణములు నీయురమున నాటినప్పుడైనను నీవు కంటఁ దడివెట్టలేదే? నేఁ డిట్లుండుటకుఁ గారణమేమి?

చ. అడవిని దొల్లి శ్రీదొఱఁగియున్న నఁగొల్చుచువచ్చునప్పుడున్
గడుసరియింద్రజిత్తువిముఖాముఖఁగయ్యము సేయునప్పుడున్
జడుఁడగు రావణాసురునిశక్తి యురంబున నాటినప్పుడున్
బొడమదు కంట నీరిపుడు పుట్టిన దేటికొ తండ్రి తెల్పవే.

అన్ని చింతల నన్నిరోగముల మాన్పఁగలిగిన పావనగంగానది చెంతనుండియు విచారపడుట తగునా? కారణములేక కళవళపాటునొందక వేడుకతో నదిదాఁటి, ఋషిభార్యలకు మనము దెచ్చిన కానుకలిచ్చి, వారి యాశీర్వచనములఁబొంది యిప్పుడే వత్తము, రమ్ము."

అంత లక్ష్మణుని దైన్యము మఱింత హెచ్చయ్యెను. అది కనిపట్టి సీత "పోనీ, లక్ష్మణా మరలిపోదమా? కనరాని దుశ్శకునములు కంటఁబడినప్పటినుండియు నాకును మనస్సు బాగుగాలేదు. ఇట్టియవస్థలో వనముఁ జూచుటేల?" అనిపలుకగా సౌమిత్రి కన్నునీరు గ్రుక్కుకొని యన్నగారు మున్నన్నది తలఁచి, దైన్యభావ మొకించుక డించి, "తల్లిరో! పిన్నటిదుర్నిమిత్తములె నాకుఁ జింతాకరములయ్యె వచ్చినపని కాకుండనయోధ్యకుఁ బోనేల? ఆవలిగట్టునకే యేగుదము" అంచువచించి, రథము డిగ్గి, మోడపై నదనె నెక్కఁబంచి, దుఃఖము హెచ్చఁ దానును నెక్కి, నదిదాఁటి, గట్టుఁజేరి యిఁకశోక మాఁపుకొనలేక యశ్రుధారలు గురియుచు "అమ్మకో, సర్వజనులు "ఛీ, ఛీ" యనుచునిఁ

బూనివచ్చిన పాపాత్ముఁడను; శోకదవాగ్నిఁ గ్రాఁగుకంటె మరణమే మేలు; కావున నన్ను శపింపుము తల్లీ" యని సీతాదేవిచరణములచెంగట వ్రాలి మ్రొక్కి వెక్కివెక్కి యేడ్చుచుండెను.

అంత జనకసుత ధైర్యము వీడ, శరీరము కంపముఁ జెందఁ బెదవులు తడఁబడఁ, దుద మొదలు లేని దీనత గదురఁగ, మఱఁదిం జూచి "అన్నా! మున్ననేక ఘోరవిపత్తులు సంభవించినప్పుడైనను నీవింత వంతనొందలేదే. ఇప్పుడిట్లు దుఃఖించుటకు హేతువేమి? సుగుణరత్నాకరుఁడవని ప్రజలందఱు నిన్నుఁ గొనియాడుదురు గదా. నే నెవ్వరికైన నెగ్గుదలంచితివా? మీయన్నగారేమేని యన్నారా? గురునింద యాచరించితివా? పరదూషణము చేసితివా? శరణన్నవారలఁ ద్రోచిపుచ్చితివా? శత్రువులకు వెఱచివచ్చితివా? రామాజ్ఞలేక నన్నుఁ దీసికొనివచ్చినావా? లేక స్వామికి నాపైఁ బ్రేమతప్పినదా? ఎందుచేత నట్లడలెదవు తండ్రీ, మాటాడవేమి? నాకు భయమగుచున్నది. రఘుకులకలశాబ్ధిసంపూర్ణచంద్రుఁడును, నిరుపమధీరోదాత్తుండును, సౌందర్యరాశియును, మహనీయగుణాలంకారుఁడును నగు మనప్రభువరేణ్యుఁడు సుఖముగానుండఁడే? అనుమానము మాని యిఁక నిజముఁ దెల్పుము.

చ. పరసతులెల్లఁ దల్లులుగ భావనసేయుము వెల్లవేళలన్
బరధన మన్న హాలహలభంగిగఁ జూతువు బొంగ వెన్నఁడుం
బరుషములాడ వెవ్వరిని, బ్రాహ్మణభక్తియు రామసేవయుం
దిరమగు సీకఁ దండ్రి జననిందితకృత్యము లెవ్వి యియ్యెడన్?

క. మన్ననదోలంగి నీవు మా
యన్న నిరాకరణచేసియాడెనో నీ కా
యన్నపయి భక్తిదొలఁగెనొ,
కన్యాయము నేమియైనఁ గావించితివో.

క. గురునింద యాచరించితొ
పరదూషణచేసితివొ, కృపారహితుఁడవై
శరణన్నవారిఁ ద్రోచితొ
యరులకు వెన్నిచ్చి వేగ యరుదెంచితివో.

క. రామాజ్ఞ లేక యే వను
దీపనమున నిందుఁ దోడితెచ్చితొ నాపై
స్వామిమతి యెడసియున్నదొ
యేమిటి కడలెదవుతండ్రి యెఱిఁగింపఁగదే.

శా. సౌమిత్రీ భయమయ్యెడిన్ మనువుమాత్మాదేవిజామాతయా
శ్రీమత్పద్మదళాక్షుఁడా రఘుకులక్షీరాబ్ధి పూర్ణేందుఁడా
హేమక్ష్మాధరధీరుఁడా యసుర మత్తేభేంద్ర హర్యక్షుఁడా
శ్యామాంగప్రభుఁ డామహాప్రభుఁడు లెస్సైయున్నవాఁడే పురిన్

అనియాతురతతో నడిగెను. కాని యతఁడు చెప్పుటకుఁ బెదవులు మెదల్పలేక యింతింతయనరాని సంతాపము నొందుచుండెను. ఇట్లెంతకాలము దాఁపఁగలడు! రామాజ్ఞ నెఱవేర్పవలదా? అయోధ్యకు మరలిపోవలదా? కావున లక్ష్మణుఁడు యథార్థముఁ జెప్పుట కెట్టకేల కెట్లో దృఢనిశ్చయుఁడై లేదిచేతులు మోడ్చి కన్నీరు మున్నీరుగాఁ బ్రవహింప వదినెతో నిట్లని యె

“అమ్మా! ఇంకఁ జెప్పకతప్పునా? “రాక్షసునిచేతికిఁ జిక్కినసీతను మరలఁ దెచ్చుకొని యేలుచున్నాఁడు రాముఁడు, ఎంతమోహమో” అనికొందఱుతుచ్ఛులెగ్గాడిన విని నిందసహింపలేక నిన్నరణ్యములలో డించిరమ్మని యన్నగారు నన్ను నియమించిరి. క్షుద్రజనులాడుమాట లమ్ములవలెఁ దనహృదయమ్మును నాటి వేధించుటచేతనేగదా ప్రభువు నీయెడఁబాటుసహించుట! నీవెంతమాట వినవలసి వచ్చెనమ్మా! ఇంతమాటనచుటకు నేనెంతపాపినో! ప్రాపంచికసుఖము లన్నియువిడిచిన తపోనిధులాశ్రయించు ఘోరారణ్యములలో నీవింక దినములు గడుపుమని చెప్పిన యీనాలుకను గోసివేసిననేమి; కాననములలో నిన్నుఁ ద్రోయవలయునని రాముఁడు చెప్పఁగావిని సహించితినిగా! సహించుటయేగాక వేగముగ నిన్నుఁ గొనివచ్చితినిగా! అయ్యో! నావంటి మూర్ఖునిఁ గఠినచిత్తుని బ్రహ్మయెట్లుసృష్టించెనో! అమ్మయ్యో! ఈభయంకర కాంతారములలో నెక్కడనిల్చి యెట్లు వేగించెదవమ్మా! ఎవరు చెలికత్తియలగుదురమ్మా! ఎట్లు రోజులుగడుచున దల్లీ! దేవుఁడెంతనిర్దయుఁడు! నీవిమలచిత్తము వినయాది సద్గుణసంపత్తి నెఱిఁగి యుండియు, లోకనింద పడలేక నీకొఱకనసంబున నన్నిచ్చటికంపినాఁడుగా! అతఁడింకమీఁదట నీవిరహాబ్ధి నెట్లీఁదగలఁడో? తల్లిరో! ఇట్టిదుర్గతి పగవారికివచ్చినను జూడలేముగదా! నిన్నిచ్చటవిడిచియెట్లుపోఁగలను! రాఘవుఁడు నన్నిట్టిపనిచేయ నేలయాజ్ఞాపించెను? “ఈదుశ్చిత్తుఁడెంతకైనఁ దగినవాఁడే” యనియెఱిఁగియే పంచెనుగాఁబోలు. కటకటా! నీకెట్టిగతిపట్టెనఁట! అమ్మా! నీవు పరమపతివ్రతా

శిరోమణివి. నీచరిత్ర మెల్లయిల్లాండ్రకు మేల్బంతి. అట్టినీకు భర్తృ వియోగము గలిగించిన మహాపరాధిని, ఇంక నూరకేగుమని యీపాపాత్మునకు సెలవియ్యవే తల్లీ!

ఉ. ఇంతకుఁ బూనివచ్చి వచియింపక పోదునె విన్ము తల్లి దు
శ్చింతులు దైత్యుచేఁ బడిన సీతను గ్రమ్మఱ నేలుచున్నవాఁ
డెంతని మోహి రాముఁడని యెగ్గులు వల్కిన నాలకించి భూ
కాంతుఁడు నిందఁ జెంది నినుఁ గానలలోపల డించిరమ్మనెన్.

క. క్షుల్లకజన దుష్టవచో
భల్లకదంబముల హృదయపద్మముగల భూ
వల్లభుఁ డోరిచె భవదా
యుల్లకభర మేమివినియె దమ్మరొ యిఁకన్.

చ. మునులు మహాతపోనిధు లమోఘదయాంబుధు లాశ్రయించు కా
ననములు చేరి నీవిఁక దినమ్ములఁ ద్రోయఁగదమ్మ యంచు నీ
యునికి కనర్హమైన యెడ లొప్ప గణింపఁగ నొగ్గనాల్క నీయ
నదతనంబు సైఁచె మదియమ్మరొ! యెంతటి కైతిఁ జూడుమా.

ఉ. జనపతి లోకనిందఁ బడఁజాలక నిన్ వనిఁ ద్రోయుమన్నచో
విని సహియించి కానలకు వేగమునం గొని తెచ్చి నిల్పఁగాఁ
జను నెడ లుగ్గడించి ధృతిసంపదఁ బొంపిరివోవుచున్నవాఁ
డను ననువంటిమూర్ఖు నకటా విధి యేగతి సృష్టిసేసెనో.

ఉ. అంచిత వామలూరుజవనాంతరభూముల నిన్ను డించి ర
మ్మంచు రఘూద్వహుండని చెనక్కట యక్కడనిల్చియెట్లు వే
గించెదవమ్మ యెవ్వరు సఖీజనులయ్యెదరమ్మ యేమి యూ
హించి దినంబులింకఁ గ్రమియించెదవమ్మ పతివ్రతామణీ!

ఉ. నీవిమలప్రభావమును నీవినయాదికసద్గుణంబులున్
దేవుఁ డెఱింగియుండియును నిందలకుంబులుఁబోడి యో జగ
త్పావని! నీవుగోరిన నెపంబున నిచ్చటి కంపినాఁడుగా
కీవిరహాబ్ధి నేకరణి నీఁదఁగలాఁ డతఁ డింకమీఁదటన్.

ఉ. దాతలకైన నిట్టివెతదార్కొన నేగతిఁజూడవచ్చు ని
న్నీ యటవీస్థలిన్ విడిచి యేనెటులేగుదు నన్ను నేల భూ
నాయకుఁ డిట్టిబెట్టిద మొనర్పఁగఁబొమ్మనె నెద్దియైనచోఁ
జేయఁగనోడఁ డీ కఠినచిత్తుఁడటంచు నెఱింగి పంచెనో.

సీ. మితిలేని యీయడిమేలంపుమెకములు
సకితులబలఁగమే జననినీకుఁ
బరికింపరాని యీ బయలుమలల్ నవరత్న
మయచంద్రశాలలే మాతనీకుఁ
గడుభీతిమునుంచు నీగహనముల్ విహరింపఁ
దగినపూఁదోఁటలే తల్లినీకు
ఘోరనక్రభుజంగకోటితో మలయు ని
హ్రదములు కొలఁకులే యంబనీకు

గీ. బంధురములైన యీమహాప్రస్తరంబు
లి దుమణివేదికలె జనయిత్రి నీకుఁ
గటకటా! యెుంటి నిచ్చోట నెటులనిలిచె
దమ్మ, నీయున్కి కేమందు నమ్మ నేను.

మ. జననీ! నీవు మహాపతివ్రతవు నీసౌశీల్య మిల్లాండ్రి క
ల్లను మేల్బంతి రఘూద్వహక్షితియుగళీలగ్నాత్మవైయుండుమీ
యని నేనెవ్వఁడ విన్నవింపఁ బతిఁ బాయంజేసి నిన్నొంటి డిం
చినపాపాత్ముఁడనూర్ధ్వకేగుమను మర్త్యం సెల్విచ్చెదేనావుతన్."

పదునాల్గవ ప్రకరణము

" హతవిధిపరిపాకః కేనవా లఙ్ఘనీయః?"

—భర్తృహరి.

మఱందినోటనుండి వెలువడినమాట లాలకించినంతనె సీత "హా! తల్లీ !" యనుచు గొడ్డటిచే నఱుకఁబడిన వృక్షముకరణి నేలపైఁ బడెను. పడి యెుడలెఱుంగక రెండుగడియలుండి తెలి వొంది, పెండియు నలసి, యవశయై దీనదశంబొరసి, మరలఁ గన్నుఁదామరలువిచ్చి, విచ్చలవిడి యశ్రుజలధారాప్రవాహం బులు చెక్కుటద్దంబులపైనుండి చెఱఁగు మీఁదికి దిగజాఱి వక్షస్థలంబంతయు నిండుకొన, వేఁడినిట్టూర్పులు విడుచుచుఁ

జెమ్మటలం గ్రమ్ముకొని నెమ్మేను గడగడవడంకఁ గడంక దక్కి చిన్నమొగంబు విన్నఁదనంబునఁ గిమ్ముఁజూపఁ బరితాపదవానలంబునఁ బడి పొక్కుచు, స్రుక్కుచు, లేచికూర్చుండి శోకరసం బాకారముఁ దాల్చినచందమునఁ, జిత్రము గాత్రముఁ గైకొన్నరీతి, సాధ్వసము సాధ్వియైన తెఱఁగునఁ, గరుణము కరణంబులోఁ దినకరణి వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు, నేఁడుపువిడిచి మౌనంబు పూనుచు, మౌనంబుమాని తనలోఁదా నగుచు, నగవుడిగి తలయూఁచుచుఁ, దలయూఁచుట విడిచి ముక్కుపై వ్రేలు గీలుకొలుపుచు, జాలిగొని హాహాకారంబు సలుపుచుఁ "దలఁపనితలఁపులివిగో చూచితే, లక్ష్మణా" యని యతనిదిక్కు చూడ్కులు నిగిడించి యిట్లనియె. "అన్నా! భయపడకు. ప్రభువర్యునాజ్ఞ దాఁటరాదు గావున నీ విట్లుచేయుట తప్పేమి? కష్టములుపడుటకే నన్ను బ్రహ్మదేవుఁడు సృజించియుండఁగా నెవ్వ రాఁపఁగలరు? మొన్న మొన్నటివఱకు మేము చేసిన యరణ్యావాసముతోనే నాయిడుమ లన్నియు గడచిగట్టెక్కితి ననుకొంటిని గాని, యింతలోనే యింతయగునని యెఱుఁగకపోతినిగా! ఇదంతయు నా దుశ్శకునములఫల మేగాఁబోలు. ఇట్టిదుఃఖము నే ననుభవింపవలసి యుండుటచేతనే నేనట్టివిపరీతపుకోర్కెఁ గోరితి. నేను బూర్వజన్మముల నేదంపతుల వియోగమునకుఁ గారణమై వారు దుఃఖించుచుండ నవ్వుచుండితినో ఆపాప మూరకపోవునా? నాఁడు కాఱడవుల రామపదజలజాప్తి వసించితి, నేఁడు నాథుపొందు లేక యనాథనై యిచట నెట్లు ప్రాణములనిలిపికొనఁగలను? నేను పతివ్రతనని యందఱును బొగడుచుండురని సంతోషించి

తినిగాని, యిట్టి కటికినిందలువుట్టె యడవిఁద్రోచునని యెఱుఁగ నైతినే! అయ్యయ్యో లక్ష్మణా! పిడుఁగుకంటె బెట్టిదమైనమాట వినియు గుండెబ్రద్దలుగాక యెప్పటివలెనున్నదేమి? ఇంక నెట్టి యాపద లొందవలసియున్నదో? కలఁతపడి యొకమాట చెప్పఁ బోయి, వేఱొకమాట చెప్పితివా? లేక యున్నమాట పరాకునఁ దప్పవిఁటివా? కలలోనైన రామచంద్రమూర్తి యడవులలో నన్నుఁ ద్రోయఁబంపునే? మతిపోయి యట్లుపలికితివేమో? కటకటా! కాదుకాదు. నీకట్టిభ్రాంతియుండునే? ఎఱుఁగ కిట్లన్నందున నన్ను క్షమింపుము. ఎన్నఁటికైనను శ్రీరామచంద్రమూర్తిని నేనును నన్ను శ్రీరామచంద్రమూర్తియుఁ గన్నులఁజూచుట ప్రాప్తించునో, లేదో? అట్టిభాగ్యము పట్టకపోయినఁ బ్రాణమేలపోదు? "నాదేహమున్నది, చెంత గంగ మసఁగున్నది. ఐనటులగు" నని మీయన్నగారిచెవులారఁ దెల్పుము. "నన్నుఁ బాసియశోకవనములోఁ జాలదినములు బ్రతికియుండలేదె" యని నాథుఁడు తలచెనుగాఁబోలు! కాని "మరల నాయనవచ్చి శత్రునిఁజంపి, నన్నేలు" నను నాశగదా నన్నప్పుడు బ్రతికించినది? ఇప్పు డెట్టియాసచే జీవింపఁగలను? మూఁఢు లెగ్గాడినంతమాత్రముననె విభుఁడు నన్నుఁ గానలకుఁ బంపివేసెనుగాని యొకసారి నన్నుఁబిలిచి, యథార్థముఁ దెలిపి మనోవ్యథతీర్చి "నిన్నిప్పుడును మఱవ"నని పంపఁడయ్యెఁగా! నాయందుండిన యభిమానమును బ్రేమయు నేమైపోయెనో!

చ. అడలకు మన్ననీకు వసుధాధిపునాసతిదాఁటవచ్చునే
ఘుమఘుమలఁజెందుమించువిధియీధరనన్నుసృజించియుండగా-

గడవఁగ నెవ్వరోపుదురు, కానల కేగిననాఁడె యాపదల్
గడచితినంచునుంటి నెఱుఁగం దుది నిట్లగునంచు నామదిన్.

క. ఆముష్మిమిత్త్రములఫల
మీదుఃఖము సేయకున్నె, యీదుఃఖము లా
పాదింప విధితలంచియె
కాదే యాశోకార్తి నాకుఁ గలిగించుటయున్.

చ. ఎడపక పూర్వజన్మముల నేమిఘనంబులఁ బాయఁజేసి వా
రడలఁగనవ్వుచుండితినొ యాయఘ మూరక పోదు నాఁడు కా
ఱడవుల రామపాదజలజాప్తి వసించితి నేఁడు నాథుఁబాం
దెడసి యనాథనై యిచట నేగతి మేనభరింతుఁ బ్రాణముల్.

ఆ. ఏను సాధ్వి ననుచు నెల్లవారలు నన్ను
సన్నుతింతురనుచు సంతసింతుఁ
గాని నడుమ నిట్టికటికనిందయుపుట్టి
యడవిఁద్రోచు రాముఁడనుచు నెఱుఁగ.

చ. కటకట లక్ష్మణా! పిడుగుకంటెను బెట్టిదమైనమాట నేఁ
డిటు వినియుండియుం బగుల దింతలు నింతలుగాదు గుండె యె
ప్పటివలెనున్న దీకటికభావముతో ననువుల్ భరించి యి
య్యేటవినె యింక నేవలన నాపదలొందఁగ నున్నదాననో.

చ. కళవళమంది తెల్పితివొ కాక పరాకునఁ దప్పవింటివో
కలనయినన్ రఘూద్వహుఁడు కానలలో ననుఁద్రోయఁబం
చునే

తెలిసి గణింపు లక్ష్మణ! మతిభ్రమమైనదొ హా! సహింపుమి
ప్పలుకు లెఱుంగకంటి వెతఁ బాటిలె నీకొక భ్రాంతియున్నదే.

ఉ. ఎన్నటికిన్ రఘూద్వహుని నేనును నన్నిఁక రామచంద్రుఁడుం
గన్నులఁ జూడఁగల్గదొకొ కల్గక యుండినఁ బ్రాణమేలహో
దన్న రఘుప్రవీరు చెవులారఁగ నింతయుఁ దెల్పు నాదు మే
నున్నది చింత గంగమునుఁగున్నది యైనటులయ్యెడుం దుదిన్.

చ. పతిమతి నెంచనేమి తనుఁ బాసి యశోకవనంబులోపలన్
బ్రతుకదె పెక్కునాళ్ళనుచుఁ గ్రమ్మఱఁ దాఁ జనుదెంచి శ
త్రుసన్
హతునిగఁ జేయు నేలునను నాసగదా బ్రతికించె నాఁటికా
గతి నిఁక నేమి మానసగొని కాయము నిల్పుమఁ దెల్పుమిన్ని
యున్.

చ. ఎఱుఁగని మూఢులాడుకొను నెగ్గులకున్ భయమంది యప్పుడే
కఱకు మనంబుతో విభుఁడు కాననసీమకుఁ బంచెఁ గాక యా
త్తెఱఁగొకసారి నన్ బిలిచి తెల్పి మనోవ్యథ తీర్చి నిన్ను నే
వఱనని పంపఁడయ్యె నభిమానముఁ గూర్మియు నెందుఁ
బోయెనో.

లక్ష్మణా! ఎంత దౌర్భాగ్యురాలను! ఆకస్మికముగ జనించిన యపవాదముచేత నెంతముప్పువాటిల్లె! శ్రీరామచంద్రమూర్తి దివ్యవదనారవిందమును జూచుభాగ్యమీ జన్మమున నింకఁ బట్టదేమో!

క. ఆకరుణ, యాప్రసన్నత,
యాకూరిమి, యాప్రియోక్తి, యాగౌరవము
గాకుత్స్థుఁడు మఱచెఁగదా
యాకస్మికముగ జనించు నపవాదమునన్.

శా. ఆకర్ణాయతనేత్రమై, మణిమరీచోద్యత్కుండలద్వంద్వశో
భాకీర్ణాంచితగల్లమై, సువదనంబై సుందరభ్రూయుతం
బై, కమ్రస్మితచంద్రికావిలసితంబై యొప్పు శ్రీరామసో
మాకారంబునఁ జూచుభాగ్య మిఁక లేదేమో సుమిత్రా
త్మజా!

అన్నా! దురాత్ములెవరో కొందఱు నిందసేసినంతమాత్రమున నది నమ్మఁదగునా? నే నయోనిజనై పుట్టి జనకమహారాజుచేఁ బెంపఁబడితిననియును, అనసూయ మొదలైన పతివ్రతాశిరోమణులు నానడవడి మెచ్చి బహుమానములుచేసిరనియును, లంకాపట్టణములో మున్ను నేముల్లోకంబులు గీర్తింప నగ్నిఁ జొచ్చుటయును, అప్పుడీమె నిర్దోషిగావునఁ బరిగ్రహింపుమని బ్రహ్మాదులు రామునితోఁ బలుకుటయును సర్వము నెఱిఁగియుండియు నెఱుఁగనియట్లు ప్రజలు దుర్భాషలాడిన నాథుఁడు వానినిబాటించి యిట్లుచేయఁదగునా? ఇంతకును నా దురదృష్ట మిట్లుండఁగా నొకరిననసేల? పతినిబాసి యొంటిగ నడవుల కేలవచ్చితివని మునిపత్నులడిగినచో వారి కేమిప్రత్యుత్తరమియ్యఁగలను? ఈయాపత్సముద్ర మెట్లీఁదఁగలను? క్షణమొక మహాయుగముగనుండఁ గాల మేరీతిఁ గడపఁగలను?

సీ. అవని నయోనిజనయిపుట్టి మిధిలేంద్రు
పీట నేఁ బెరిగినవిధము వినరో
యంగరాగములిచ్చి యనసూయ మొదలైన
సతులెంచుకొన్నది చాలవినరో
యాలంకలోఁ దొల్లి త్రైలోక్యము నుతింప
వహ్ని నేఁజొచ్చినవార్త వినరో
యీసీత నిర్దోషి యేలుకొమ్మని రాము
బ్రహ్మాదులపుడన్న పలుకువినరో
గీ. వినియుఁ గనియుఁ బ్రజలు నను నిందసేసిన
యంతమాత్రమునకె యధిపుఁ డలిగి
యింత తెగువ సేయ నిచ్ఛగించుట నాయ
భాగ్యమింతె యొకరిఁ బల్కనేల?

చ. వనముల కేలవచ్చితివి వల్లభునిం బెడఁబాసి యొంటిగా
ననిమునిపత్ను లెల్ల గుమియై యడుగన్ ధృతిమాలి వారికే
మనివివరింతు నింత విపదంబుధి నేకరణిం దరింతు నే
ననువున నీ ప్రతీక్షణమహాయుగముల్ గ్రమియింతు లక్ష్మణా!

అని యమ్మగువ మగని తెగువకుఁ బరితపించియు, నించుక వగపుదలించి తెగువంబూని మఱందితో—నోటమాట లేక దైన్యమూకారము దాల్చినట్లున్న మఱందితో మఱియు నిట్లని యె: "అన్నా లక్ష్మణా! దుఃఖమాఁపుకొనలేక నోటికివచ్చినట్లు మాటలాడితిని గాని, స్వామిచేసినది ధర్మసమ్మతమే.

సీ. అఖిలధర్మస్థితి నపచారియందునే
        యావనంబునఁ దపమాచరించెఁ
గరుణాసముద్రుఁడుగాఁడందునే యట్టి
        యపరాధిఁ గృతకవాయసముఁగాచె
నాశ్రితరక్షమై శక్తి లేఁడందునే
        పగతుతమ్ముని రాజ్యపదవినిల్పెఁ
బాటించి నన్ను సంభావింపఁడందునే
        నాకుఁగా నెన్నియత్నము లాచేసెఁ
    తే. బతిజగించినకోలెను బరహితైక
        లోలమతి యొడల్ సిదిమినఁ బోలువచ్చు
        నాతఁడిది కార్యమని నిశ్చయంబుచేఁత
        నాయభాగ్యంబ యొండొక వేయునేల!

ఎవరికిని లోకనిందఁ గడువశక్యముగాదు. నేనుమాత్రము వియోగదుఃఖముచే సాహసపుఁగార్యము నొనరించి భర్తను జననిందితుఁజేయుదునే? పతియానతి నెఱవేర్చుటకంటె సతికొండొక ధర్మమున్నదే?

తే. పతియ చుట్టంబుఁ బక్కంబుఁ బతియ చెలియు
    బతియ తల్లియుఁ, దండ్రియుఁ బతియ గురుఁడు
    పతియ దైవంబుగాఫున నతనిపంపొ
    నర్చుటయకాదె ధర్మంబు నాతికరయ.

చ. వగపునఁ దోఁచినట్లయు నవారణఁబల్కితిఁగాక భర్తకుఁ
    జగదపవాదముం గడువశక్యమె? నేను వియోగమగ్నతం

దెగువకుఁజొచ్చి రాము జననిందితుఁజేయుదునే! తదాజ్ఞనె
ల్లగతులఁబూని కానలమెలంగెద మేనుగలంతకాలముల్.

తప్పక స్వామియాజ్ఞ శిరసావహించి ప్రాణమున్నంతకాలము నరణ్యములలోనే మెలఁగెదను. నీవు శోక ముడుగుము. ధైర్యమూనుము. ఆలస్యమేల? అయోధ్యాపురంబునకుఁ బోయి మువ్వురత్తలకును మ్రొక్కితిననియు, బంధుల నందఱ నడిగితిననియు, దయామయుఁడైన రామచంద్రమూర్తికి సాష్టాంగదండప్రణామంబు లాచరించితిననియుఁ దెల్పుము. నామ్రొక్కుగా నీవు స్వామికి మ్రొక్కుము. ప్రజలను సర్వదా కరుణతోఁ గాపాడుచుండుమనియు, నన్మోహనీయుని దివ్యమంగళవిగ్రహ మెన్నఁడు నాహృదయమును బాయదనియుఁ జెప్పుము. ఇఁక శీఘ్రముగఁబొమ్ము. సర్వేశ్వరునికృపవలన సకలశుభము లొందుము. నన్నెన్నఁడును మఱవకుము."

సీ. అన్న లక్ష్మణ, యింక నాలస్యమేటికిఁ
జను మయోధ్యాపురంబునకు నీవు
మువ్వురత్తలకును మ్రొక్కితినని తెల్పు
ముచటిబంధుల నెల్ల నడిగితి నను
మతికృపాళునకు రాఘవావనీంద్రునకు నా
మ్రొక్కుగా నతిభక్తి మ్రొక్కుమీవు
తనయాజ్ఞఁ దలఁదాల్చి జననింద తను జెంద
నీక కానలఁ జరియింతు నను ము

తే. భూజనుల, బాంధవుల కెన్న ప్రోవు మనుము
తలఁప నాకేడుగడయును దానె యనుము

భావ మెప్పుడుఁ దనమూర్తిఁ బాయ దనుము
నెమ్మి యొకయింత నామీఁద నిల్పు మనుము.

పదునేనవ ప్రకరణము

"బ్రతికియుంటిని జీవచ్ఛవంబ నగుచు"

—పెద్దన

అట్టిస్థితిలో దిటముఁ దెచ్చుకొన నేసాధ్వితరము? చెప్పఁ దలఁచినదంతయుఁ జెప్పి సీతామహాదేవి కన్నీరు కాల్వలుగట్ట నేడ్చుచుండెను. లక్ష్మణుఁడు కదలుటకుఁ గాళ్లురాకపోయినను బోవుట తప్పదుగాన, ధేనువును బాయఁజాలని దూడవోలె జాలిగొని "అమ్మా! యింక స్వామినిఁ గొలువనేగుదు నె"యని వదినెకు మ్రొక్కి కాళ్లు వడఁకుచుండఁ బ్రదక్షిణ మాచరించి మేనెల్లఁ జలింప హాహా యని యేడ్చుచు నెలుఁగెత్తి "మునిపత్నులారా! మాతల్లినివీడి యేగుచుంటిని. మీరు కరుణార్ద్రహృదయులై యీమెను బ్రోవరే!" యనుచు నేగెను. ఏగి గుండె తల్లడపడ నావయెక్కి తిరిగితిరిగి సీతదిక్కుఁ జూచుచు "దిక్కుగలిగి నీకు దిక్కులేకపోయెనుగా తల్లీ!" యనుచు రథమెక్కి "సుమంత్రా! శ్రీరామపత్ని కెంతదుర్దశపట్టె" ననిరోదనము చేయుచుఁ జనుచుండెను. అడవినున్న జానకియు మఱఁది మరలివచ్చునో యని యతఁడు వోయినత్రోవ పలుమాఱుఁ జూచును. విధి దూఱుకొనును. "కటకట!" యనును. కొంతవడిదాఁక రథము

జూచు. మఱికొంతసేపు కేతనముఁ జూచు. ఆమీఁద రథపరాగముఁ జూచు. తరువాత నంతటనుగల పట్టిబయలుచూచు. చూచిచూచి, చొక్కి, సొక్కి, తాలిమిదక్కి, దిగులుఁబొంది, వగఁజెంది, బెగడొంది, యలసి, సొలసి, మూర్ఛలొలసి, తెలిసి మున్ను నాథుఁడు తన్ను ముచ్చటలఁబెనఁగునప్పుడు చేసినచెయ్వులఁ దలఁచికొనును. తలఁచికొని దుఃఖించును. "పతిఁబాయఁ జేసితివే దైవమా!" యను. 'ఇంకెవ్వరుదిక్క'ను. "ఈప్రాణములు పోవేల యోరా!" యను. 'అమ్మా! భాగీరథీ! దయయుంచి నను జేకొమ్మా!" యను.

ఆ కాంతామణి యాకాంతారమున నట్లు రోదనము చేయుచుండ మునిసుతులు విని వచ్చి చూచి, యాశ్చర్యవిషాదములొంది మరలిపోయి "అయ్యా! ఒకస్త్రీరత్న మొంటిగ నుండి వలవలయేడ్చుచుండఁ జూచి, తెల్పవచ్చితిమి. ఆమెను రక్షించి పుణ్యముఁగట్టుకొనుఁడు" అని వాల్మీకిమహర్షితో విన్నవించిరి. ఆయన దివ్యదృష్టిచే నంతయు గ్రహించి "ఆమె శ్రీరామచంద్రమూర్తిభార్య; జనకమహారాజుకూఁతురు" అని పల్కి వటులతో నేగి గంగాతటముచెంగటఁ గన్నీరుమున్నీరుగా నేడ్చుచున్న సీతాదేవిఁ గాంచి, దయార్ద్రహృదయుండై "అమ్మా! నీకు దుఃఖమేల? నీభర్త నీసుగుణోన్నతి నెఱిఁగియుఁ బ్రజల నిందఁ బడలేక, యిట్టిసాహసపుఁబని చేసె. నన్ను నీతండ్రిఁగా నెంచి, నాతో రమ్ము. ఈయాశ్రమమంతయు నీదిగాదా? ఇచ్చటి తపస్వికాంతలందఱు నీకు సకలోపచారములొనరింపఁ గలరు. శోకముడుగుము. నీవంటివివేకశాలినులు మాన్పరాని

దైవగతికి దుఃఖింపఁదగునా? నీతండ్రియో జనకభూపతి. మామయో దశరథమహారాజు. నీభర్తయో రామచంద్రమూర్తి. నీవో పతివ్రతాశిరోమణివి. అట్టి నీవు వగఁగుందనేల? నాథునాజ్ఞఁబట్టి యిందు సుఖముగ నుండుము. రమ్మా.

చ. జనకుఁడు తండ్రి, సద్గుణవిశాలుఁడు పంక్తిరథుండు మామ, దు
ర్జనభుజగర్వవైభవవిరాముఁడు రాముఁడు భర్త నీకు, నీ
వనుపమధర్మమర్మనిధి వజ్ఞతఁ జెందకు నాథునాజ్ఞఁ జే
కొని చరియింపు మేలు వెతఁ గుందెద వర్ఘ్యముఁ గొమ్ము
మానినీ!"

అనుచు నర్ఘ్యమిప్పించి, యామెను దనయాశ్రమంబునకుఁ దోడ్కొనిపోయి, తాపససతులతో నిట్లనియె: "ఈ సాధ్వి రాజకులాభిరాముఁడగు రాముని దేవి. జనకరాజర్షికుమార్తె. దశరథరాజేంద్రుని పెద్దకోడలు. "రావణునిచేఁ జెఱఁబోయిన కాంతఁ దెచ్చి రాముఁడు మరల నేలుచున్నాఁ"డని కొందఱు చెనగులు దుర్భాషలాడ మదిఁగుంది రఘువరేణ్యుఁడీమెను—నిష్కళంకచరితయని యెఱిఁగియు—వనములకంపెను. కావున మీరీమెకుఁ బూజలు చేయుచు సౌఖ్యముఁ గలిగింపుఁడు."

మహాప్రసాదమని తాపసకాంతలు సీతను గారవించి యుపచారము చేయుచుండ నామెకుఁ గొంతయూరటగల్గెను.

అహో! దైవవిధి!

సీ. రంగారుబంగారు చెంగావులుధరించు
శృంగారవతి నారచీరె లూనె

భూజనంబులు మెచ్చ భోజనంబులొనర్చ
  కమలాక్షి కందమూలములు నమలె,
జంద్రకాంత విశాలచంద్రశాలల నుండు
  జవ్వని మునిపర్ణశాలనుండె
మరులుతో శ్రీరాము నురముపైఁ బవళించు
  బాలికామణి యొంటి పవ్వళించెఁ
గీ. గన్నునన్నల శుద్ధాంతకాంత లాచ
రించుసేవలు మెచ్చని కాంచనాంగి
యొగ్గి మునిసంఘకాంతాకృతోపచార
విధికి; నెంచ నసాధ్యంబు విధికిఁగలదె.

పదునాఱవ ప్రకరణము

The mind is its own place and can make
A heaven of hell and a hell of heaven.
—Milton.

"జానకి కెట్టియిక్కట్టు సంభవించె! ఎక్కడఁ బ్రాణము వీడునోగదా? నిన్న మొన్నటివఱకుఁ బడరానిపాట్లువడి కడకు సుఖించుకాలము వచ్చెఁగదాయని యందఱు హర్షించుచుండఁగా సీతమ్మతల్లి కాఁపురము కడతేఱదాయెఁగా! అట్టిపూఁబోటిం బాసి రఘురామస్వామి యెట్లు దినములు వెళ్లబుచ్చఁగలఁడు? లోకనిందకు వెఱచిగదా పతి సీతనువిడిచె? ఆయమ్మ పరితాపమున నగుపాపము జనులదో, జననాథునిదో

గ్రహించితివా సారథీ! ఔను నీవన్నదే సత్యము; సుఖదుఃఖ ములు కాలానుసారముగఁ గలుగును. ధైర్యమువహించు టయే పరమధర్మము" అని లక్ష్మణుఁడు సీతావస్థనుగూర్చి తనహృదయములోఁ బొడమినభావములను మాటిమాటికి వెల్లడించుచుండెను. సుమంత్రుఁడు సమయానుకూలములైన యాఱడింపుమాటలాడుచు రథము నడిపించుచుండెను. మఱు నాఁటి మధ్యాహ్నములోపల నయోధ్యఁజేరిరి. లక్ష్మణుని దైన్యంబును, జానకీశూన్యమైన రథంబును గనుంగొని పుర జనులు గుంపులుగుంపులుగాఁ గూడుకొని "నిన్న మనమువిన్నది నిజమై తోఁచుచున్నది. చూడుఁడు చూఁడుడు," అనిగుసగుసలం బోవువారును, "ఇంతలేసి సంసారవిచ్ఛేదంబులగుట మన యారి పుణ్యాత్ములవలననేగదా! యింక నేనోరు పెట్టుకొని మాట్లా డుద" మనువారును, "ఇంతమాత్రమునకే రామభూకాంతుఁ డింతసాహసము చేయవచ్చునే" యనువారును, "ఇట్టిసాహస ముచేయకున్న నిట్టిమహాపరాధ మేపగిదిఁ బాఁపుకొననోపు" ననువారును, "ఎఱుకమాలి మొఱకుతనముతో నట్టి పరమపతి వ్రతం బలికినవారు చల్లఁగా బ్రతికెద" రనువారును, "వీరి బ్రతుకు బంగారమయ్యె. ఇప్పుడు బంగారువంటి కాఁపురంబు విడిచి యాశృంగారవతి కాఱడవులంబడి బడలికతో నడలు చున్నదిగదా" యనువారును, "పూచిన తంగేడువలె, సింగా రించిన రథంబువలెఁ, గన్నులపండువగు నింపుచూపాలి నడవు లపాలుచేసి తాళవచ్చునే! మనజనపాలుఁ డేలాగు తాల్మిదా ల్చి నిల్చినవాఁడో" యనువారును, "దిక్కులేనివానివలెఁ గాన

లంబడి తల్లీ యెంతసంతాపించెదవో" యనువారును, సీతాకాం తను దలంచుకొని తలంచుకొని దుఃఖించువారును, "దైవమా! యిటువంటియగచాట్లు పగవారికైనం దగవుసుమీ" యని కన్నీరునించువారును నై పలుచందములం బలుక నాలకించుచు, సౌమిత్రి యేనుంగుమొగసాలకడ రథంబుడిగ్గి, సుమంత్రు నంటకంబంచెను. "మీయట్టపుదేవిని నట్టడవుల విడిచి పెట్టి వచ్చితినని యీగొట్టుమాట దిట్టతనముతో నింక నెట్లు విన్నవింతు? దైన్యరసపదనంబగు శ్రీరామదేవవదనంబుం జూచి యెట్లుతాళుదు" నని తహతహపడుచుం గొన్నికక్ష్యాంతరంబులు గడచి, రాయంచలేని కొలంకువలె, రత్నంబులేని పెట్టియవలెం, బద్మంబులేని కొలనువలెం, జంద్రకళలేని గగనంబువలె, సరస్వతిలేని ముఖంబువలె, రామభక్తిలేని చిత్తంబువలె; సుప్రకృతిలేని సంపదవలెం, గీర్తిలేని బ్రతుకువలె, వార్తలేని కవిత్వంబువలెం, గాంతిలేని యుద్ధంబువలె, శాంతిలేని తపంబువలె, శాఖలేని చెట్టువలె, రేఖలేని బొందివలె సకలవైభవంబులు గలిగియు జనకనందన లేనందునం జెన్నుదఱిగి విన్ననైయున్న యన్నగరు ప్రవేశించి లక్ష్మణుండు శోకరసాకారుండైన రామచంద్రునింగాంచి, యాయన పాదాంభోరుహంబున వ్రాలి, యశ్రుపూరములెత్తై పారం దనమస్తకము రామాశ్రుధారలం దడియుచుండం నడలుచుండియు నెట్టకేల కెట్లో కొంతధైర్యమూని సీత నడవులం డించివచ్చిన సంగతియు, నప్పుడామె యన్నమాటలును విన్నవించెను.

సీ. "ఏకతంబునఁ దొల్లి యింతిపల్కిన కూర్మి
పల్కులు వాక్రుచ్చి పనవిపనవి
ప్రజలముఖ్యానిందఁ బాటించి వడినెంత
తెగువ సేసితినంచుఁ బొగిలిపొగిలి
యీమాట సౌమిత్రి యొఱఁగింప సతి యేమి
యయ్యెనో వనినంచు నడలియడలి
ప్రాణేశ్వరినిఁ బాసి ప్రాణములిఁక మేన
నిలుచునోయని భీతిఁ గలఁగికలఁగి
గీ. యేసుఖమునింక నేలని యెంచియెంచి
నేత్రముల శోకబాష్పముల్ నించినించి
సొరిగి పలుమాఱు బాన్పుపై నొఱఁగియొఱఁగి
యాయు విభుఁజూచి లక్ష్మణుం డార్తుఁడయ్యె."

రాముఁడు తమ్ముఁడు పల్కిన దంతయు నాకర్ణించి "అయ్యో! ప్రాణేశ్వరీ! సీతా!" యని యొక్కపెట్టున నేడ్చెను. అప్పుడు లక్ష్మణుఁడు, "స్వామీ! శరీరికి సర్వదా సుఖముండునా? వచ్చు నాపదలు దుఃఖించినఁ బోవునా? నీ వెఱుఁగని దేమగలదు? వగచుట మంచిదిగాదు. జగద్గురుఁడవైన నీకు నే నుపదేశము చేయువాఁడనా? సర్వప్రపంచమును నీవై యుండఁగా సీత యెచ్చటి కేగినది? ఆమె నీలోనే యున్నది. నీ వామెలోనే యుంటివి. మిమ్ముఁ దెలిసికొనిన మహాపురుషులు సంసారమోహము వీడి విరక్తివహింపఁగ, మీరిట్లు భ్రాంతిఁ జెందినవానివలెఁ జింతింపఁదగునే? మీరిట్లున్న సతీవియోగ

ముచే రాముఁడు రాజ్యపాలనము చేయుచుఅచె” నని ప్రజలనరా?

ఉ. ఆవెతలెన్నియైనఁగల పర్కుకులాధిప దాఁటవచ్చునే
దైవగతుల్, శరీరికి సదా కలదే సుఖ మార్తిఁజెందినం
బోవునె వచ్చునాపదలు? పుట్టి లయించుట కూడి పాయుటల్
జీవులకుర్క స్వభావములు చిన్మయమూర్తివి నీ వెఱుఁగవే?

చ. వగచుటపాడిగాదు మిముబోంటిమహాత్ముల కాత్మతత్త్వముల్
దగిలి తలంచిచూచినఁ బృథగ్విధమెయ్యది సచ్చిదాత్మకం
బగు పరమాత్మవీవు, జగమంతయు నీవు దలంపనయ్యె నా
ది గురుఁడవైన నీకు నుపదేశము నే నొనరించు వాఁడనే.

చ. అవని జలాగ్నివాయు గగనాత్మకమైన ప్రపంచమంతయుల్
వివిధచరాచరావళులు నీవయి నిండి వెలుంగుచుండఁగా
నవనిజ యెందుఁబోయినది, యీయ్యాభవద్వ్యతిరిక్తమైన వ
స్తు వొకటియున్నదే, మఱపుచూపునఁజూచి తలంక నేటికిర్.

చ. అమలత మిమ్మెఱింగినమహాత్ములె పుత్రకళత్రమిత్రవ
ర్గముపయి మోహముంచక విరక్తివహింపఁగ మీరుఁజెల్లునే
భ్రమగొనివందుఱ? దరుణిఁబాసి ధరాపరిపాలనంబు సే
యు మఱచె రాముఁడంచునననరా ప్రజలాశ్రితరక్షణోత్సుకా.”

అనియన్నగారి నూరడించెను. రవివంశాబ్ధిచంద్రుఁడు ధృతిఁబూని “తమ్ముఁడా! నీవుపల్కినదెల్ల నిక్కంబు. నీవచనామృతంబుఁ గోలఁబ్రమోదభరితుండనైతి. దుష్టశిక్షణ మొన

రించుము, శిష్టరక్షణము సేయుము. ప్రజలవిన్నపములువినుచు సకలజనసౌఖ్యకరంబుగ రాజ్యపరిపాలనముచేయు రాజే సత్కీర్తినొందునుగాని, రాజైనంతమాత్రమున నెవనివలన నెవనికిఁ బ్రయోజనము? భోగానుభవమునముచే నిజధర్మవిముఖుఁడైన భూపాలునకు నిహపరములు రెండును లేవు. ఏరాజైన “నేను మహానుభావుఁడను. ప్రజలకు దర్శనమిచ్చి వారివిన్నపము లాలకించినచో నాగౌరవము (Dignity) పోవును. ప్రజల కంటఁబడుట రాజలక్షణముగాదు. ఎవరిమాటవినకపోయిన నా కేమికొఱఁత? నేరాజగుటచేతనే సుకృతినైతి” నని భావించి సర్వకాలసర్వావస్థలయందు నంతఃపురములోనే యుండి నచో వానికిని ప్రజలకునుగూడఁ గీడుమూఁడును.

మ. సుజనానీకముఁ బ్రోచు మంగుజనులం శోధించి [illegible]
ప్రజలాయామెడఁ దెల్పు విన్నపము లొప్పన్ వించు భూపాలనం
బు జనాధీశుఁడొనర్చి కీర్తి వడయుం, భోగప్రమత్తాత్ముఁడై
న జనుల్ దిట్టుచు రిచ్చటన్ నిరయసంతప్తాంగుఁడౌ నచ్చటన్.

అనిపలికి నృగ నిమి యయాతిత్యాది పురాతనపుణ్యశ్లోక కథలు తనతమ్మునకు వినిపించుచు దినశేషంబును రాత్రియుఁగడపె. రామా! రాజన్ననీవెగదా!

పదునేడవ ప్రకరణము

"చ. వినవు చెవుల్ కనంగొనవు వీక్షణముల్ పెదవుల్ చలింప వే
మన నధికారమింత తమకబ్బిన మానవకోటి కీశ్వరా!
వినియెద వార్తనాదములు బీదలఁగాంతువు నమ్మవేడనో
యనియెద నీవ సేవ్యుఁడవయా తలపోయఁగ భక్తవత్సలా!"

రామచంద్రప్రభుండు ప్రాతఃకాలమున లేచి సంధ్యాదికములుదీర్చి, సభాస్థలికిఁబోయి హేమసింహాసన మధిష్ఠించి యుదయగిరినిల్చుప్రభాకరునిభాతిఁ బ్రకాశించుచు, నిండుకొలువుండి ప్రోలనిలుచున్న లక్ష్మణుమోముఁజూచి "నీవుమొగసాలకేగి, యందెవ్వరైన నేదేని మనవిచేయవలయునన్న వారి నిటకుఁదోడ్కొనిరమ్మ"ని యానతిచ్చెను. లక్ష్మణుఁడు "మహాప్రసాదము స్వామీ!" యనియప్పుడె వాకిటికేగుదెంచి, యందుఁ గ్రిక్కిఱిసియున్న ప్రజకు రామాజ్ఞ నెఱిఁగించెను. ఆ జనులెల్లఁ జేతులుమోడ్చి "శ్రీరామచంద్రమూర్తి ముఖారవిందముఁ గన్నులారఁ జూడఁగోరుటతప్ప మేమిప్పుడు మనవిచేయుట కేమున్నది? రామరాజ్యము ప్రజల కెంతసౌఖ్యకరముగా నున్నదో మాటలలోఁ దెల్పశక్యమా? మే మేలోటులేక యా మహామహుని, ఆశాంతాకారుని, ఆదయామయుని, ఆధర్మస్వరూపుని ఆరాజపుంగవునిపేరు చెప్పకొనుచు హాయిగా జీవించుచున్నారము.

సీ. కాననంబులయందె కాదుగా సుమనోవి
లాససంపద ప్రజలకునుగలదు

గంధసారమునందె కాదుగా సంతతా
మోదంబు భూజనమునకుఁ గలదు
గగనాంతరమునందె కాదుగా ఘనలక్ష్మి
తేజమగాఁ బౌరసంతతికిఁ గలదు
కనకాంబరమునందె కాదుగా సుగుణసం
దోహాప్తి జానపదులకుఁ గలదు
గీ. కలితవిక్రమ ధానుష్క కరమునందె
కాదుగా ధర్మ మిల నెల్లఁగలదు రామ
చంద్రుఁడెప్పుడుఁ బరిపూర్ణ చంద్రులీల
రాజ్యమొనరింప నేమికో యంతమాకు."

అని యానందపూరితులై పలికిరి. అప్పు డక్కడ కొకకు
క్క నెత్తురుకారు నెత్తితోవచ్చి మొఱవెట్టుచుండెను. సౌమిత్రి
కరుణార్ద్రహృదయుండై "యేల నీనడినెత్తి పగిలినది? యిచట
మొఱసేయుట కేమి హేతువు?" అని యడిగెను. ఆశునకము "రా
జుగారితోఁగాని యితరులతోఁ జెప్ప"నని పలుక, లక్ష్మణుఁడు
మంచిదని స్వామికడ కేగి మొదటఁ బ్రజమాటఁదెల్పి, పిమ్మటఁ
గుక్క సంగతి విన్నవించెను. "వెంటనే దానినిటకుఁ దీసికొనిర
మ్మని ప్రభువర్యుని సెలవుకాఁగా శునకము భయముచే గడగడ
వడఁకుచు "బ్రాహ్మణులు, ఋషులు మొదలగు మహానీయు
లున్న సభాస్థలంబునకు నన్ను రమ్మనుట చతురత్వమే?" యని
రామాజ్ఞఁదెల్పిన లక్ష్మణునితో ననెను. అతఁడు మరలఁబోయి
స్వామితో నామాట విన్నవింపఁగా నంతట రామరాణ్మౌళియే
యచ్చోటికరుదెంచి, నెత్తుటివఱదలో మునిఁగియున్న నెత్తినిఁ

జూచి యాతురతతో "ఏలవచ్చితి" వని శునకము నడిగెను.

"స్వామీ! కుక్కనేడ! యిచ్చటకు రానేల? వెడలఁ గొట్టుఁడు, కొట్టుఁ" డని సేవకుల నాజ్ఞాపింపక, మహాజనవిరాజితంబైన కొలువుకూటమువిడిచి నాయొద్దకువచ్చిన మీ దయాదిగుణోన్నతి నేమని కొనియాడఁగలను.

సీ. జలధిబంధనవేళ బలవత్కపులకన్న
మించఁగా నుడుత లాలించలేదె
శుకవామదేవాదులకు సమానముఁ జేసి
యెలమిఁ బక్షికి మోక్ష మియ్యలేదె
హనుమంతుచే క్షేమమరయుచో భరతుక
న్ననుమున్నె గుహు వేఁడఁ బనుపలేదె
శబరియిచ్చినపండ్లచవి భరద్వాజుల
విందొక్కరీతి భావింపలేదె
గీ. దొడ్డకొంచెంబు లున్నవే దొరవు నీక
టాక్షమున కెవ్వఁడైనచో నాశ్రయింపఁ
గదిసి రక్షించుటయె నీకుఁగలగుణంబు
రఘుకులక్షీరనిధిచంద్ర! రామచంద్ర!

దుర్జనులను శిక్షించి, సజ్జనులను రక్షించుటకై యిట్లవతరించిన దేవాదిదేవుఁడవు. నిన్నుఁజూచుటచేత ధన్యతఁజెందితిని. సాధురక్షణ మొనరించుటయే పరమధర్మముగా నెంచు నీవుగాన, నా విన్నపమొక్కటి యాలకింపవె. నేనెవ్వరి కెగ్గు సేయక సంచరించుచున్నాఁడను గదా. అట్టి నన్నుఁగాంచి యేహేతు

వుచేతనోగాని యాగ్రహపరవశుఁడై యొకబిచ్చగాఁడు నా బుఱ్ఱ పగులఁగొట్టినాఁడు, చూడవే" అని శునకము మనవిచేసికొనఁగాఁ గరుణాసముద్రుఁడగు రామభద్రుఁడు తత్క్షణమె భిక్షుకుని బిల్వఁబంచి "యీకుక్కకు నీకు నేమిపగ? ఏల దీని తల వ్రయ్యఁగొట్టినావు? అయ్యో! బ్రాహ్మణుఁడవై పుట్టియు దురాగ్రహశత్రుని గెల్వలేకపోయితివే! ఇంకెక్కడి బ్రాహ్మణత్వము! ఎక్కడియాచకత్వము!" అని చీవాట్లుపెట్టెను. ఆభిక్షుకుఁడు చేతులుజోడించి "దేవా! నేనింటింటఁ దిరిగి, తిరిగి యలసి వచ్చుచుండఁగా నిది వీధిలో నడ్డముగా నిలుచుండి యెంత బెదరించినను గదలలేదుగాన గొట్టితిని. తప్పొనరించినందున నేను శిక్షకర్హుఁడనే. కావున నన్ను దండింపుఁడు" అని పశ్చాత్తాపముతోఁ బలికెను. అంతవానికిఁ దగినశిక్ష యేదియోయని ప్రభువర్యుఁ డాలోచించుచుండఁగా "కాలాంజనమను పర్వతమునందుఁగల దేవళమును బాలించుటకై వీని నియమింపుఁడు. ఇదియే తగినశిక్ష" యని సారమేయము సలహాయిచ్చెను. రామచంద్రమూర్తి నవ్వుచు 'సరే, బాగుగనున్న'దనియాభిక్షుకున కప్పుడే తదాధిపత్య మొసఁగి, ప్రభుత కభిషేకమొనరించి భద్రగజము మీఁద నెక్కించి పంపెను.

మంత్రులప్పుడు వెఱఁగంది "తప్పచేసి విప్రుఁడు దుర్గాధిపత్యముఁ బడసెనంచు నిఁక నీయూరిలోఁగల భూసురులందఱు నిట్లే తప్పలు చేయుదు" రని పల్కిరి. స్వామి చిఱునగవుతో "ఆపని మంచిదో కాదో యీకుక్కయే తెల్పును. వినుఁడు" అని వచించెను.

"దేవా! అంతకంటె నవమానముగలదా? పూర్వము నేను బ్రాహ్మణుడనై పుట్టి దేవాలయాధిపత్యమొంది తదన్నభుక్తిగొనుటచేతనే, నేనిట్టిజన్మ మెత్త వలసివచ్చినది. కొంచెము దేవతాద్రవ్య మపహరించినను కుక్కతనము సంభవింపక పోవునా?

క. జనవర దేవబ్రాహ్మణ
ధనహరణ మహోఘదావ దహనము వంశం
బను వంశాటవిఁ గాల్పక
చనునే యెవ్వరికి దానిఁ జనునె యొనర్పన్.

ఉ. కోవెలపారుపత్తెమునకుం బనిఁబూనియు నేను సాధుసం
సేవయు దీనపోషణముఁ జేసితిఁగావున నీభవంబునన్
భూవరజాతిసంస్మరణమున్ వహియించితిఁ గూర్రుఁ డిద్ధరా
దేవుఁడు సత్క్రియాప్తిఁ గడతేఱఁగలాఁడె తలంచిచూచినన్.

అని పూర్వజన్మస్మృతిగల యాకుక్కురము పలికి, రాఘవుఁబొగడి, సెలవుదీసికొని కాశికేగి యటఁగొన్నాళ్లకు మేను విడిచి సద్గతిఁజెందెను.

పదునెనిమిదవ ప్రకరణము

"శ్లో. పరిత్రాణాయ సాధూనాం, వినాశాయచ దుష్కృతాం
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే."
—భగవద్గీత.

శ్రీరామచంద్రదర్శనార్థమై యమునాతటారణ్యావాసులైన చ్యవన మరీచి కశ్యపదళాద పులస్త్యాదిమునీంద్రులు వచ్చిరి. స్వామి యెదురుగఁబోయి, నమస్కరించి, తోడితెచ్చి, యుచితపీఠములిడి, వారు తెచ్చిన పావనోదకంబులను, పక్వఫలోత్కరములను స్వీకరించి "తాపసవరేణ్యులారా! మిమ్మొకసారి దర్శించినంతమాత్రముచేతనె మాబోఁటివారు ధన్యులగుదురు. ఈఫలాదులేఁ? ఐనను మీరు వానిని దయచేసినప్పుడు వద్దనరాదు. నాసర్వస్వము మీయాధీనము గావున నన్నుఁ గటాక్షించి నే నిప్పు డాచరింపవలసిన పనులేవో సెలవిండు" అని వినయవినమితోత్తమాంగుఁడై పలికెను.

శా. ఆధుల్ దీర్పఁగ నోపు మీచరణతోయంబుల్ శిరంబానినా
నా ధన్యుఁబు లింక నేల మిముసందర్శింపనౌ సత్ఫలం
బె ధన్యాత్మునిఁజేసెఁ గావలయు నే యీపండులల్లైనచో
సాధూత్తంసములార మీరు కరుణించన్ గాదనన్ వచ్చునే.

శా. నాసామంతచయంబు, నాయనుజసంతానంబు, నాదేహమున్,
నాసర్వస్వము మీయధీనము, కృపన్ నన్నుం గటాక్షించి నే

దానేయత్వముతో నొనర్పదగుకృత్యంబుఁ బ్రబోధింపుఁడం
చా సర్వంకషబుద్ధి పల్కె మునులత్యానందమగ్నాత్ములై”

“త్రిభువనశరణ్యా! యేరాజులైననీరీతి వినయసంపన్నులై మనోహరంబుగ సంభాషింపఁగలరా? మనస్సులో నున్నదాని నున్నట్లు వెల్లడింతువుగాని, కపటమున్నది యెఱుఁగవు. నీవంశ మేయంతపవిత్రమైనది. బ్రాహ్మణభక్తియు, దుష్టశిక్షయుఁ బూని, నీవిచటఁ బుట్టితివి గావున మాకొక్కయుపకారముఁ జేయఁ బ్రార్థించుచున్నాము. మధుండను దైత్యుఁడొకఁడు తపంబుచే శివుని మెప్పించి యొకదివ్యశూలముఁ బడసె. ఆశూలమును ధరించినవానిని యుద్ధములో గెలువ నెవరితరముగాదు. వాఁడొకవేళ శూలమును మఱచెనా, వైరిచే హతుఁడగును. మధుకుమారుఁడైన లవణుఁడనుదురాత్ముఁడు తండ్రిశూలముఁగొని మదోన్మత్తుఁడై దేవతలను, మావంటిఋషులను, మనుష్యులను బాధించుచున్నాఁడు. మమ్ము రక్షించుటకై మీరున్నారుగదా యని మేము ధైర్యమువహించి యీసంగతి మనవిచేయవచ్చితిమి. రావణాసురుని సంహరించిన మీకీలవణాసురుఁడనఁగ నెంత? కరుణించి మమ్ముఁ బ్రోవవే” అని చ్యవనఋషి వేఁడెను. రాఘవస్వామి యభయహస్తమొసఁగి వారలను దయతమ యాశ్రమంబులకుఁ బంచి “లవణాసురునిఁ జంప నన్నుఁ బంపు” మని కోరినశత్రుఘ్నుని యుత్సాహము మెచ్చి యొకయస్త్రరాజమిచ్చి, లవణవధోపాయ మెఱిఁగించి, సైన్యాధిపత్యధర్మములు బోధించి, [illegible] నొకశుభదినమున మధుపురంబునకుఁ బోవ నియమించెను.

"క. సేనాధీశుల, భటులఁ బ్ర
ధానుల, బాంధవుల, హితులఁ, దగురీతుల స
న్మానింపు మేనుఁ బలుకఁ, గోటి
మైనఁ పనుల్ గొనుము సముచితాదరణములన్.

క. వడిగలవారని భటులను
బడలింపకు మనఘ! నిడుదపయనంబుల మం
డెము పేసవిఁగా విడిసిన
యెడలం బ్రజ దప్పినొప్పి లెఱుఁగుము కరుణన్.

మ. ధనలోభంబునఁ బ్రోవకుండెదుసుమీ తండ్రీ! భట శ్రేణులన్
ధనముల్ రాజ్యము, దుర్గముల్ భటుల చేతంగాదె సంరక్షఁ జెం
దు నృపాలుండు భటేశ్వరుండయినశత్రుల్ చీకిఁ గొందురే
జనులున్ మెత్తురె హత్తునే విజయముల్ సంగ్రామరంగంబునన్.

క. ఎప్పుడు లవణుని గూల్చితి
వప్పుడె నీవిజయ లేఖ లనుపు మిచటి కీ
వప్పనికిఁ దామసించినఁ
జెప్పెడిదే మింగికముల జీవములున్నే?"

శత్రుఘ్నుఁడు వసిష్ఠునకు మ్రొక్కి, యామునయాశీ ర్వాదమునొంది, తల్లులకందఱకు నతిచేసి, వారిదీవనలు గ్రహించి, స్వామి కభివందనము లాచరించి, యిద్ద ఱగ్రజులకుఁ బ్రణమిల్లి, బ్రాహ్మణపూజచేసి సేనాసమేతుఁడై, పయనమై మూడుదినములలో వాల్మీకాశ్రమమునుఁ జేరెను. అచటఁ డచ్చట మునీశ్వరుఁడిచ్చిన పాద్యార్ఘ్యమ్ములఁ గొని, మూలఫలాది వన్యభక్ష్య

మ్ములఁ దుష్టినొంది, సరసప్రియభాషలఁ బ్రొద్దుపుచ్చి, నాఁటి రాత్రి యాగెను.

పందొమ్మిదవ ప్రకరణము

"Go forth, beloved of heaven:
Go, and return in glory"
—Macaulay.

నాఁటిరాత్రియే సీతాదేవికి వంశదీపకులగు నిద్దరు పుత్రులు జనించిరి. అప్పుడు పూలవానగురిసె. దేవదుందుభులు మ్రోసె. చల్లనిగాలి నల్గడల వీచె. అచ్చటిఋషులందఱు సంతోషించిరి. ఆ శుభవార్తవిని వాల్మీకిమహాముని సత్వరుండయి చని బాలురఁజూచి పరమానందమొంది, తత్కుశలార్థమై కుశసంఘంబు లవంబుసించి, వారలకుఁ గుశలవు లను నామంబు లిడెను. ధాత్రీపుత్రి క్షేమంబును, పుత్రోదయసమాచారమును దెలిసికొని శత్రుఘ్నుఁ డింతింతయనరాని సంతసముఁజెంది, రేపకడలేచి, మునిచంద్రునీడ్కొని, జయార్థియై మధుపురంబునకుఁ బోయెను. అచ్చట లవణశత్రుఘ్నులకుఘోరమై ద్వంద్వ యుద్ధము జరిగెను. శత్రుఘ్నుఁడు లవణాసురుని సంహరించి, వాని పురంబున కధీశ్వరుండై, పండ్రెండేండ్లుధర్మనిరతి రాజ్యముచేసి, యన్నగారిని జూచుటకై మరలివచ్చుచు వాల్మీకాశ్రమమున బసచేసెను. కుశలవులు వీణెలూని వాల్మీకిమౌనిరచిత రామా

యణశ్లోకములను గానలీలఁ బఠియించుచుండిరి. వారిపాట యమృతోపమానమై వినువారి నానందసాగరమ్ము నోలలాడించు చుండెను.

సీ. ఉరు సుధారసధార లొలికెడుచందాన
సరసస్వరస్ఫూర్తి సంఘటిల్లఁ
దిన్నగాఁ దావిపూదేనె సోనలుమించు
విధమునఁ దానముల్ విస్తరిల్లఁ
గండచక్కెరపానకమ్ములుప్రవహించు
రహిఁ ఘనరాగముల్ రక్తిగుల్క
విరివియై చెఱకుపాల్ వెల్లువవాఱెడి
క్రమమున నాలాపగతులు వెలయఁ
గీ. గవలు కవివీణెలూని ద్రాక్షాఫలోప
మానమానితవాల్మీకి మౌనిరచిత
చారు రామాయణశ్లోకసమితి గాన
లీలఁ బఠియింప శత్రుఘ్నుఁడాలకించి."

శత్రుఘ్నుఁడు సంతోషపారవశ్యముచే నారాత్రి నర్థక్షణమాత్రముగాఁ గడపి, తెల్లవారినతోడనే ప్రయాణమయి సూర్యాస్తమయమగుసరికి నయోధ్యాపురముఁజేరి, శ్రీరామమూర్తికి భక్తిపూర్వకముగ నమస్కరించి, యావద్వృత్తాంతము విన్నవించెను. స్వామి యాతనిఁగౌఁగిలించుకొని "తమ్ముఁడా! నీధైర్యపరాక్రమముల కెంతయు సంతసమగుచున్నది. కాని నీవు స్వాధీనముచేసికొనిన శత్రుపురము వీడి యిచ్చటనే

యున్నచో, నచ్చటిరాజ్య మరాజకమై ప్రజలకు దుఃఖకరమగును. కావున నేఁడు రోజులుమాత్రమిందుండి మరల నీవు రంబున కేగుము. నిన్నుఁబాసి మేమైన నిలువలేముగాన, వలసి నప్పుడు వచ్చి తల్లులను, మమ్మును, మిత్రులను జూడవచ్చు" నని పలికెను. శత్రుఘ్నుఁడు రామాజ్ఞప్రకారము వారము రోజులుండి పిమ్మట నిజనగరంబున కేగి సకలజనరంజకముగ రాజ్యమేలుచుండెను.

ఇరువదవప్రకరణము

"ఉ. భూమిజఁగాని యన్యసతిఁబొందఁడు కామితమిచ్చుఁగాని తా
నేమియుఁ దెమ్మనండు సురలెన్నిడి సత్యముకాని పల్కఁడు
ద్దామగరిష్ఠుఁడై యభయదానమెగాని తలంకఁడొందు మా
రామునివంటిభూపతి ధరంగలఁడే తలపోసిచూడఁగన్."

సీతావియోగజనితదుఃఖ మెట్లో యడఁచికొని, శ్రీరామచంద్రమూర్తి నిరుపమవిధంబుగ నయోధ్యాపురపాలన మొనరించుచుఁ గొంతకాలమైనతరువాత నశ్వమేధయాగము సేయ నిశ్చయించి వసిష్ఠాదిమునీంద్రుల యనుజ్ఞఁగొని తగు నేర్పాటులు చేయఁబూనెను. నానాదేశనివాసులైన బ్రాహ్మణులు విచ్చేసిరి. సకలమహర్షులును, దేవర్షులును, బ్రహ్మర్షులును బిలిపింపఁబడిరి. కవిపండిత గాయక పరిహాసకాదులు రప్పింపఁబడిరి. విభీషణ సుగ్రీవాంగదాదు లాహ్వానింపఁబడిరి. జనక

భూపాలాది బంధుకోటికిని, సామంతరాజులకును, సర్వమిత్ర వర్గంబునకును శుభలేఖ లంపఁబడినవి. అందఱును వచ్చిరి. ఎవరి కేర్పడినచోట్ల వారలు నివసించియుండిరి. నైమిశారణ్యపుణ్య క్షేత్రమున, గోమతీతీరభూమియందు మఖమంటపము శాస్త్రోక్త ప్రకారముగ చతురశిల్పాచార్యజనులచేత నిర్మింపఁబడినది. మఖ శాలకన్నిదెసల బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్ర ప్రముఖులు నిల్వఁదగు రచ్చకొట్టములు, బొక్కసపుటిండ్లు, పాకశాలలు, పురములు, చలివేంద్రములు, దుకాణములు మొదలగునవి కట్టింపఁబడినవి. వివిధధాన్యములు పర్వతాకారములుగాఁ బోయింపఁబడినవి. కాయగూరలు లెక్కకు నెక్కుడగు కావిళ్లలో నింపఁబడినవి. దధి ఘృత తైలాదులున్న బిందెలు వేనవేలున్నవి. ఇదియదియననేల, కావలసినవస్తువు లన్నియు సిద్ధపఱుపఁబడి కన్నులపండువుగ నుండెను. లక్ష్మణుండు రక్షకుఁడై యుండ గుఱ్ఱము విడువఁబడెను. భయముచే నేరాజులు దానినిఁ బట్టఁ జేరరైరి. శ్రీరామచంద్రుఁడు పత్నీకృత్యములకు సీతాప్రతిమ బంగారముతోఁ జేయించుకొని క్రతువాచరింపఁ దొడఁగెను.

సీ. బ్రాహ్మణక్షత్రియప్రముఖులఁ బూజించు
పట్ల నేమఱకుండు భరతుఁడనుచుఁ
గెలఁకులనుండి కావలయు యాగార్హవ
స్తువులందియిచ్చు శత్రుఘ్నుఁడనుచు
నడుగువారలకు లేదనక యిష్టపదార్థ
రాసులిచ్చు కపిరాజయనుచుఁ

గ్రతువిఘ్నకరులశిక్షయొనర్చి క్రతువుర
క్షణమొనర్చుము విభీషణ యటంచుఁ
తే. గొదవపడినవి వేవేగ గొంచువచ్చి
నియతి నెఱవేర్చుభారంబు నీదిసుమ్మ
వాయునందనయనుచు, భూవరుఁడు వారి
వారినియమించె నుచితప్రవర్తనముల.”

ఆయన్నవస్త్రహిరణ్యాదిదానంబులకు మేరలేదు. బ్రాహ్మణులందఱుఁ దృప్తులైరి. బ్రహ్మఋషులందఱుఁ బ్రసన్నతఁజెందిరి. అర్థులందఱుఁ గృతార్థులైరి. బంధుమిత్రాదులందఱు హర్షించిరి. వారు వీరననేల, యప్పు డచ్చటనున్నవారందఱుఁ బ్రమోదభరితాత్ములై రామమహత్త్వముఁ బలువిధంబులఁ బ్రస్తుతింప జన్మము మహావైభవంబున జరుగుచుండెను.

“చ. కలసిన భోజనాభరణ వస్త్రధనాదులఁజెంది తృప్తులై
పలుమఱుఁజాలుఁ జాలునని పల్కెడువారలెకాని మాకుఁ గా
వలయు నొసంగుమంచ నెడువారల మందునకైనఁ గాన మా
స్థలమున జానకీవిభుని జన్మము వైభవమెంచశక్యమే.

సీ. ఖర్వమహాఖర్వ కైలాసములు కుప్ప
వేసినచో నింత వెండియగునె
శతకోటి కాంచనాచలముల బంగారు
కూడఁబెట్టిననింత పైడియగునె
యర్బుదాయుత రోహిణాదిమణుల్ పోగు
నర్చిన నిన్నిరత్నంబు లగునె

యమితకల్ప మహీరుహము లొక్కదిక్కున
నిలిచియిచ్చిన నిన్ని వలువలగునె
గీ. నూఱులక్షలు కామధేనువులుగూడి
యన్నియును బోటికొనఁగిన నిన్నిసముచి
తాంచితపదార్థ నిచయంబులగునె! సవన
మిట్టులొనరించిరే తొల్లి యెవ్వరైన!”

నేత్రోత్సవంబైన తత్ప్రభువైభవంబుఁ జూడ వాల్మీకి దయచేసి రాఘవేశ్వరుసభలోఁ గుశలవులచే రామాయణముఁ బాడించెను. సభ్యులెల్లరు నానందపరవశులై కదలక మెదలక చిత్రరూపములకైవడి నుండిరి.

“గీ॥ చరితయన్ననొ శ్రీరామచంద్రుచరిత
కవితయన్ననొ వాల్మీకికవి సుకవిత
గాయకరవంబు కిన్నరకలరవంబు
ఇంక వినఁగ మనోహరం బేలకాదు?”

అని కాళిదాసమహాకవి చెప్పినది యథార్థముగదా!

రామచంద్రమూర్తి ప్రీతుఁడై యక్కుమారులు తన కుమారులేయని యెఱుఁగక వారికి దివ్యవస్త్రాభరణాదు లొసఁగఁబోయె. కాని వారలు వానిని స్వీకరింపక, కరములుమోడ్చి “రాజచంద్రమా! కందమూలాదులు భక్షించుచు నడవులలోఁ దాపసవృత్తినుండు మాకిట్టి బహుమానములేల?” యని పల్కిరి. నృపశిఖామణి కడుసంభ్రమాశ్చర్యానురాగ నిమ

గ్నుఁడై "మీరెవ్వరి కుమారులు? ఈప్రబంధ మెవరిచే రచింపఁబడినది? ఇంక నెవ్వరు దీనిని నేర్పినారు" అని ప్రశ్నించెను. "ఇనవంశశేఖరా! మీపావనచరిత్రమైన యిమ్మహాకావ్యము వాల్మీకిమహాముని ప్రణీతమైనది. మేము వీరిశిష్యులము. నిత్యము నీసుధామధురచరిత్రఁ బఠియించుచుందుము." అని కుశలవులువిన్నవించిరి. స్వామి ప్రతిదినము వారి గానామృతరసముఁ గ్రోలుచు సంతోషమున నుప్పొంగి వారి మనోహరాకారములు కన్నులారఁ గాంచి గాంచి, యొకనాఁ డిట్లు తలఁచెను. "వీరినిఁ జూచినకొలఁది నాకు వీరలయం దనురాగము హెచ్చుచున్నది. వీరిరూపులు జానకీరమణిఁ బోలియున్నవి. శత్రుఘ్నుఁడు లవణాసురుని జంపివచ్చినతోడనే నాతో "వదినె కిద్దరుకుమారులు పుట్టిరి. తల్లియుఁ బిడ్డలును క్షేమముగా నున్నారని చెప్పినాఁడు గదా! ఆతనయులే వీరని తోఁచుచున్నది. లేకున్న నిట్టి యుందమెందునా? అయ్యో! సీత యడవులలో నెంతగాఁ గుందుచున్నదో? ఇంక నామెను జూడక తాళఁగలనా?"

అప్పు డిదియు సమయమని వాల్మీకి రామునకు జనకతనయ వృత్తాంతమంతయు సవిస్తరముగ నెఱిఁగించెను. రామవిభుఁడు కంటఁదడిపెట్టుకొని, యెట్టిసాధ్వీ కెంత వంతఁగలిగించితినను చు ఋష్యాశ్రమంబుననున్న సీతాదేవిం బిలిపించెను. వాల్మీకి యామెంగాంచి "తల్లీ! నీవల్లభుఁడగు రఘువంశవల్లభుండు నీయుల్లంబు తెల్లంబుగాఁ దెలిసియుఁ బ్రల్లదంబులువల్కిన క్షుద్రజనంబుల సందేహనివారణార్థమై, సభామధ్యంబున నీచేత శపథముఁ జేయింపఁదలఁచె" నని నుడివెను. ప్రాణనాథునియానతి నెఱవేర్చుటకంటె నాకు సంతోషకరమైనది లేదని, జానకి

మాతయగు భూమిదెసఁజూచి "అమ్మా! నేను నిత్యము శ్రీరామచంద్రమూర్తి పదాంబుజము లెద నారాధింతునేని, సదా రామాజ్ఞఁ జరింతునేని, జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాదులందును రాముం దప్పనిదాననౌట సత్యమేని, నన్ను నీలోని కిప్పుడు గొంపోవమ్మ" యని యచ్చటఁ గ్రిక్కిరిసియున్న జనులెల్లకు విస్మయమంద శపథమొనరించెను. అప్పుడు భూదేవి సాక్షాత్కరించి పరమపతివ్రతాశిరోమణియైన కూఁతును రసాతలంబునకుఁ గొంపోయెను. బ్రహ్మాదిదేవతలు మందారకుసుమవర్షము గురిసి, జగతీనందన పాతివ్రత్యప్రభావము నభినందించిరి. కాని జానకీవియోగంబునకై, శ్రీరామమూర్తి యవిచ్ఛిన్నాశ్రుజలధారాపూరితనేత్రుండై వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచుండ, వసిష్ఠవాల్మీకాది మునీశ్వరులు సమయోచితవాక్యంబుల దుఃఖోపశమనము గావించుచుఁ, బుత్రయుగయోగానంద మగ్గించుచు నా భూరమణుమదికిఁ గొంత సంతసముఁ గలిగించిరి.

శ్రీరామచంద్రమూర్తి ప్రియసుతయుగ్మముం దిగిచి, పెద్దయుం బ్రొద్దాగిఁ గౌఁగిలించి, మోదయుతమనస్కుండై, యాగంబునకు వచ్చినవారినందఱను స్వస్థానంబులకు వీడ్కొలిపి, సర్వజనంబులుఁ హర్షింపఁ దాను నిజనగరంబుఁ జొచ్చి, పూజ్యరాజ్యమహిమాన్వితుండై "సీతవంటి సతి పోయినపిమ్మట నింకొక్కతెను పెండ్లియాడ" నని సీతఁబోలిన పైఁడిబొమ్మను దనచెంత నెల్లవేళల నుంచకొని, యెవరికి నెప్పుడు నేకొఱంత లేకుండునట్లు ప్రజాపాలన మొనరించి ఆచంద్రతారార్కమగు సత్కీర్తి నొందెను.

పరమేశ్వరా! మాభరతమాతకు శ్రీరామచంద్రమూ-

త్రివంటి యనేకపుత్రరత్నంబులను, సీతామహాదేవివంటి పుత్రి కామణులను బ్రసాదింపుము తండ్రీ!

హైందవసోదరులారా! మీరు నిరంతరము శ్రీరామ చంద్ర పవిత్రచరితామృతముఁ గ్రోలుచు నాయనసౌజన్యములో శతాంశమేని మీప్రవర్తనములోఁ జూపరే.

భరతభూనాయకులారా! మీరు రామరాజ్యము నా ర్శముగా గ్రహియించి, మీమీరాజ్యములఁ బరిపాలింపరే.

సర్వేజనాః సుఖినోభవన్తు!
ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః.

"సీ. ధరనెన్ని పుణ్యతీర్థములైనఁ గలుగనీ
రామనామము సరిరావు దలఁప
నిర్మలస్థితిమించు నిధులెల్లఁ గలుగనీ
రామనామము సరిరావు దలఁప
నానావిధములైన దానముల్గలుగనీ
రామనామము సరిరావు దలఁప
నతిశయంబుగ మహావ్రతములు గలుగనీ
రామనామము సరిరావు దలఁప
తే. రామనామంబె సారంబు; రామభద్ర
రామచంద్ర! రఘూద్వహా! రామ! యనుచు
వినయము జపింపవలయు; దక్షిణవియేల?
రామనామంబునకు సరిరావు దలఁప."

సంపూర్ణము

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక	
పుస్తకం సంఖ్య	TPLA125B116
పుస్తకం పేరు	శ్రీరామచంద్రమూర్తి
తారీఖు	30/10/24
ముందు అట్ట	NO
వెనుక అట్ట	NO
మొత్తం పేజీలు	99
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	8B
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	vedavath
పేజీలు విడదీసినది	vedavathi
స్కాన్ చేసినది	S. Laxshmi
పరీక్ష చేసినది	ROHITH
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిస్థితి	good.